

SOSYALİST DÜŞÜNCENİN KAYNAKLARI: BÜYÜK BRİTANYA ve FRANSA'DA İŞÇİ HAREKETLERİNİN BAŞLANGICI ve ÜTOPYA DÜŞÜNCESİ (1800-1830)*

Yrd. Doç. Dr. Ateş Uslu
İstanbul Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi

Öz

XIX. yüzyılın ilk otuz yılı gerek sosyalist düşüncenin, gerekse işçi hareketlerinin gelişimi için önemli bir döneme tekabül eder. Bu dönemde gelişen, daha sonraları Karl Marx ve Friedrich Engels tarafından “ütopyacı sosyalizm” olarak adlandırılacak olan akımın en önemli temsilcileri Fransa’da Saint-Simon ve Charles Fourier, Büyük Britanya’da ise Robert Owen’dır. Dönemin sosyalist düşünürleri bir yandan içinde yaşadıkları toplumsal, iktisadi ve siyasal koşullara dair sistemli bir eleştiri geliştirmiş, diğer yandan da bu düzeni aşmak için çeşitli projeler geliştirmiş, hatta bazı durumlarda bu projeleri uygulamaya çabalamışlardır.

Bu dönemde işçi hareketlerinin ve erken dönem sosyalist düşüncenin gelişim çizgilerinin incelenmesi, bu iki çizginin birbirlerinden ayrı yollar izlese de bütünüyle bağlantısız olmadığını göstermektedir. Dönemin sosyalist yazını temelde kapitalizmin sınai gelişmesinin getirdiği toplumsal sorunlara bir çözüm bulma amacı güder. Ayrıca bu dönemde kitle hareketine öncülük etme çabasında olan ve Jakobenezm’den esinlenen bir siyasal hat mevcuttur. Bu hareketin önderlerinin basın-yayın alanında faal olması, sınıf hareketine dair çok sınırlı bir düzeyde de olsa kuramsallaştırma çabasını ortaya çıkarmıştır.

Anahtar Sözcükler: Sosyalist düşünce, siyasal düşünceler tarihi, ütopyik sosyalizm, radikalizm, ütopyacılık

Sources of Socialist Thought: Genesis of Workers’ Movements in Great Britain and France (1800-1830)

Abstract

During the first three decades of the nineteenth century, socialist thought and workers’ movements attained an important level of development. This period gave rise to stream of thought that was subsequently called “utopian socialism” by Karl Marx and Friedrich Engels. Saint-Simon and Charles Fourier in France, and Robert Owen in Great Britain were the most important representatives of the utopian movement. Early socialist thinkers attempted to develop a systematic criticism of the social, economic and political conditions, and they also launched actual projects for overcoming the existing social and economic system, and even tried, in some cases, to apply these projects. However, their socialist thought was not directly related to the workers’ movement. Instead, it was a response to the economic and social problems generated by industrial capitalism. This same period also gave rise to a revolutionary tendency inspired by Jacobinism. Neo-Jacobine and radical politicians and agitators were especially active in the press and in publishing. However, the revolutionary element was mainly absent from socialist thought before the 1830s.

Keywords: Socialist thought, history of political thought, utopian socialism, radicalism, utopianism

*Makale geliş tarihi: 24.09.2013

Makale kabul tarihi: 17.11.2014

Sosyalist Düşüncenin Kaynakları: Büyük Britanya ve Fransa’da İşçi Hareketlerinin Başlangıcı ve Ütopya Düşüncesi (1800-1830)¹

Giriş

XIX. yüzyılın ilk otuz yılı gerek sosyalist düşüncenin, gerekse işçi hareketlerinin gelişimi için önemli bir döneme tekabül eder. Fransa’da Napoléon Bonaparte’ın imparatorluğunu ilan ettiği, daha sonra Bourbon hanedanı tarafından monarşinin yeniden kurulduğu, Avrupa genelinde Fransa’nın emperyal yayılmasının getirdiği çalkantıların yerini muhafazakâr bir siyasete bıraktığı bu dönemde sosyalist siyasal düşüncenin ilk önemli örneklerinin ortaya çıkması dikkate değerdir. Bir diğer önemli nokta, bu dönemde sosyalist düşünce ile işçi hareketlerinin arasında doğrudan bir ilişki olmamasıdır. Buna karşılık, sosyalist düşüncenin işçi sınıfı talepleriyle ve yaşam şartlarıyla bütünüyle bağlantısız olduğunu belirtmek de mümkün değildir. Bazı durumlarda sosyalist düşünürlerin fikirleri işçi hareketine etki edebilse de iki çizgi çoğunlukla ayrı yollar izlemektedir. Dolayısıyla ilk dönem sosyalizmin işçi sınıfının olumsuz yaşam koşullarının ve siyasal-iktisadi taleplerinin doğrudan dışavurumu olduğu iddia edilemez (Prochasson, 2005: 423), keza bu dönemin sosyalist düşüncesi esas olarak entelektüel çevrelerde geliştirilmiştir. Sosyalist düşüncenin işçi sınıfı hareketiyle organik bir bağlantı içinde gelişmesi için 1830’lu ve 1840’lı yılları, hatta bazı durumlarda XIX. yüzyılın ikinci yarısını beklemek gerekmiştir.

Eric Hobsbawm, erken dönem sosyalizmin iki boyutu olduğunu belirtir. Bunlardan biri eleştirel boyut, diğeri “programatik” boyuttur (Hobsbawm, 2011: 25). Dönemin sosyalist düşünürleri bir yandan içinde yaşadıkları toplumsal, iktisadi ve siyasal koşullara dair sistemli bir eleştiri geliştirmiş, diğeri yandan da bu düzeni aşmak için çeşitli projeler geliştirmiş, hatta bazı

¹Bu yazı İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu’nca 43727 numaralı proje çerçevesinde desteklenmiştir.

durumlarda bu projeleri uygulamaya çabalamışlardır. Bu dönemde eser veren birçok düşünür ütopyacı bir yaklaşım çerçevesinde toplum çözümlerini ve çözüm önerilerini geliştirmiştir. İlk dönem sosyalist yazarlar eser vermeye başladıklarında kendilerinden önce var olan (XVIII. yüzyılın son çeyreğinde gelişme gösteren) bu ütopyacı geleneği sürdürmüşlerdir. Daha sonraları Karl Marx ve Friedrich Engels tarafından “ütopyacı sosyalizm” olarak adlandırılacak olan akımın en önemli temsilcileri Fransa’da Saint-Simon ve Charles Fourier, Büyük Britanya’da ise Robert Owen’dir. Üç yazar da aynı dönemlerde önemli eserlerini vermeye başlamışlardır. Saint-Simon’un *Bir Cenevre Sakininin Mektupları* 1802 yılında, Fourier’nin *Dört Hareket Teorisi* 1808’de, Owen’ın *Yeni Toplum Görüşü* ise 1812-1816 tarihlerinde yayımlanmıştır.

Bu yazıda XIX. yüzyılın başından 1830’lu yılların başına uzanan dönem boyunca sosyalist düşüncenin gelişiminin dönemin toplumsal ve siyasal koşulları ile ilişkisi içinde değerlendirilmesi hedeflenmektedir. Bu dönem, sosyalist düşüncenin yerleşik tarih yazımında çoğunlukla daha “gelişkin” bir dönem olarak kabul edilen Marksizmi hazırlayan bir dönem olarak ele alınmaktadır. Karl Kautsky ve Vladimir İ. Lenin’in çeşitli yazılarından etkilenen bu yaklaşıma göre, “ütöpik sosyalizm”, politik iktisat ve Hegelcilik ile birlikte Marksizm’in üç kaynağından biridir. Bu yaklaşım, Karl Marx öncesi sosyalizmin iç dinamiklerinin, karmaşık niteliğinin ve tarihsel bağlamının gereğince incelenmemesi sonucunu doğurmaktadır. Bu çalışmada yerleşik teorik yaklaşımın ötesine geçilerek, erken dönem sosyalist düşüncenin temel unsurlarının toplumsal-ekonomik formasyonun bütünü içinde ve siyasal gelişmelerle bağlantıları dikkate alınarak serimlenmesi amaçlanmaktadır. Başka bir deyişle, yazının temel amacı erken dönem sosyalizmin tarihine ilişkin bir olgusal çerçeve çizmektir. Bunun yanında, yazıda bu dönemin işçi hareketleri, sosyalist düşünce akımları ve radikal/cumhuriyetçi siyasal hareketleri arasındaki bağlantılar incelenecek, erken dönem sosyalist siyasal düşüncenin siyasal-toplumsal gerçeklikle nasıl ilişkilendiği araştırılacaktır. Yazıda, 1800-1830 yılları arasında sosyalizmin geliştiği iki bölgenin tahliline ağırlık verilecektir. Birinci bölümde Britanya’da sosyalist düşüncenin gelişimi incelenecek, Robert Owen’ın bu dönemde verdiği eserlere özel bir yer verilecektir. İkinci bölüm ise XIX. yüzyıl başlarında Fransa’da sosyalist düşüncenin gelişiminin tahliline ayrılmıştır. Bu bölümde Saint-Simon ve Fourier’nin eserleri ayrıntılı bir incelemeye tâbi tutulacaktır.

I. Britanya’da İşçi Hareketleri ve Robert Owen’in Siyasal Düşüncesi

A. Sanayi Devrimi Britanya’sında Luddizm ve “Yeni Toplum Görüşü”

Büyük Britanya, XVIII. yüzyıl sonunda Sanayi Devrimi’nin en keskin şekliyle yaşandığı ülkedir. Bu dönemde özellikle tekstil alanında makinalaşma gibi gelişmelerle üretimde büyük bir genişleme yaşandı; yünlü dokuma atölyeleri gibi daha geleneksel ve yerleşik bir sisteme sahip olan atölyelerin karşısında özellikle pamuklu kumaş üretim atölyelerinde önemli bir gelişme gözlemlendi (Hopkins, 2000: 3). XIX. yüzyıl başına gelindiğinde Manchester Britanya’nın başlıca “pamuk şehri” olarak ön plana çıkmıştı ve hızlı sanayileşmenin sembolü haline gelmişti.

Büyük Britanya, XIX. yüzyılın başlarında işçi hareketlerinin incelenmesi için de özel bir öneme sahiptir. Keza Fransa da dâhil olmak üzere diğer ülkelerde işçi sınıfı, oluşumunun ilk aşamalarındayken Büyük Britanya’da sanayi proletaryası bir kitle fenomeni olarak ortaya çıkmış durumdaydı (Hobsbawm, 2011: 24). Zanaatkârların sayısı yüzyıl ortasına kadar sanayi işçilerinden fazla olmaya devam etse de, Britanya’da kırdan kente doğru gerçekleşen nüfus akışı ve yoğun kentleşme sonucunda önemli bir sanayi proletaryası oluşmuştu (Sewell, 1986: 49). Ölüm oranlarının düşüş eğilimi ve evlenme yaşının düşmesine bağlı olarak doğum oranının artması gibi gelişmeler de bu dönemde proleter nüfusun artışına katkıda bulunuyordu (Hopkins, 2000: 6).

Fransız Devrimi’nin (özellikle Terör dönemindeki Jakoben yönelimin) etkisiyle İngiltere’de bir Jakoben siyasal hattın gelişmesi, eşitlik ve halk egemenliği ilkeleri üzerinden toplumu ve siyaseti dönüştürmeyi hedeflen akımların İngiliz işçileri ve zanaatkârları arasında da yaygınlaşmasına neden oldu. Bu dönemin Jakoben hareketinin, 1800’lü yılların başındaki radikal hareketlerin doğrudan öncüsü olduğu söylenebilir.

Sanayi Devrimi ve Fransız Devrimi bağlamında gerçekleşen bu gelişmeler sermaye sahiplerinin olası işçi örgütlenmelerine karşı önlem almaları sonucunu doğurdu. Büyük Britanya’da 1799’da kabul edilen bir kanunla (*Seditious Societies Act*) ulusal düzlemde siyasal örgütlerin ya da ulusal bir derneğin yerel kollarının kurulması yasaklandı. Bu düzenlemeyle işçilerin örgütlenmesi önünde önemli bir engel oluşturuluyordu (Thompson, 1966: 616; Mandel, 1994: 55). Bu yasaklamalara rağmen XIX. yüzyıl başından itibaren çeşitli işçi hareketlerinin gelişmesi ve zamanla örgütlenmesi mümkün oldu.

Luddist (*Luddite*) hareket 1811'de Nottinghamshire merkezli olarak başladı. Harekete ismini veren ise efsanevi bir lider olan Ned Ludd idi. Luddizm esas olarak işçilerin sanayide kullanılmaya başlayan makineleri tahrip etmesi eylemleri üzerine kuruluydu. İşçilerin amacı makineleşme öncesi çalışma koşullarına geri dönmektir (Adams vd., 2000: 375); hayat pahalılığına ve yüksek düzeylerde seyreden işsizlik oranına karşı mücadele yürütüyorlardı. Dolayısıyla makinelere yöneltilen öfke simgesel nitelikteydi, Luddist hareket salt makine karşıtı olmaktan uzaktı. Bunun yanında, Luddizm anlık bir öfke patlaması niteliğinde de değildi ve çok iyi örgütlenmiş bir hareketti (Mandel, 1994: 56). Özellikle 1811-1816 arasında etkin olan bu hareket, gerek muhafazakâr (*Tory*) gerekse liberal (*Whig*) eğilimden politikacıları "işçi sınıfı Jakobenzimi"ne karşı birleştirebildi (Thomis'ten akt. Wallerstein, 2011: 26).

Robert Owen Galler'de mütevazı bir ailenin çocuğu olarak doğdu. Babası at eyeri imalatı yapan bir zanaatkârdı. Pek çok zanaatkâr ailenin çocuğu gibi Owen da küçüklüğünde çırak olarak çalıştı. Bir çarşaf atölyesinde kazandığı çıraklık deneyimi onu Sanayi Devrimi'nin gelişen tekstil imalatında faaliyetlerini yoğunlaştırmaya itti. On dokuz yaşında üç işçi çalıştıran küçük bir pamuk işleme atölyesinin başına geçti. İskoçya'da Glasgow şehri yakınlarındaki New Lanark'ta bulunan pamuk fabrikasının sahibinin kızıyla yaptığı evlilik Owen'ın kaderini değiştirdi. Owen 1800'de yaptığı bu evlilik sayesinde söz konusu fabrikanın yönetimini devraldı ve bir reform programını hayata geçirmeye başladı.

New Lanark pamuk fabrikasında yaklaşık iki bin işçi çalışıyordu. Owen işçilerin ücretlerinde artış yaptı. On yedi civarında seyreden günlük çalışma süresini on saatle sınırladı. Çalışanların mesleki eğitimi için projeler geliştirdi ve işçilerin yönetimle düzenli olarak temas etmesini sağladı. Çalışma verimliliğini geliştirmek için her işçinin çalıştığı yerin üzerine küp şeklinde bir işaret yerleştirdi. En iyi işçilerin üzerinde beyaz, iyi işçilerin üzerinde sarı, daha kötü çalışan işçilerin üzerinde ise mavi ve siyah küpler yer alıyordu. Buna karşılık, işyerindeki tüm küpler beyaz ya da sarıydı, dolayısıyla tüm işçiler iyi çalışıyordu (ya da iyi çalıştıkları varsayılıyordu). Owen'ın reformları çalışma yaşamıyla sınırlı değildi. Her işçiye iki odalı bir ev de veriliyordu. Ayrıca çocukların laik okullarda eğitim görmesi sağlanıyordu. Owen böylece XIX. yüzyılın ilk on beş yılında New Lanark'taki imalathenelerin (ve civar köylerin) yaşam koşullarını düzeltmeye çabalayan iyi niyetli bir işveren olarak ün kazandı (Claeys, 2011: 529).

Owen, New Lanark'ta kazandığı deneyimi 1813-1814 tarihli *A New View of Society; or, Essays on the Principle of the Formation of the Human Character (Yeni Bir Toplum Görüşü ya da İnsan Karakterinin Teşekkülü İlkesi Üzerine Denemeler)* adlı kitabında sistemli bir şekilde teorize etti. Kitapta yeni toplumun ekonomik yapısı ve çalışma yaşamının örgütlenmesi konusunda

fikirler vermekle yetinmiyor, genel felsefi bir perspektif de sunuyordu. Owen'ın eseri dört denemeden oluşur. Yazarın başlıca çıkış noktası yoksulluk ve bunun toplumda yarattığı sorunlardır. Yoksulluğun arttığı bir bağlamda insanların uygun bir rehberlik ve eğitimle yönlendirilmemesi, toplumda suç oranının yükselmesi gibi sorunlara yol açabilir. Owen'a göre her türlü genel karakterin insanlara ya da topluluğa verilmesi mümkündür. Bu noktada eğitimin önemi ortaya çıkar; çocukların iyi bir eğitim alarak yararlı olmaları sağlanmalıdır. Mezhep, parti ve bölge farkı olmaksızın bütün bireylerin mutluluğu için bu eğitim verilmelidir. Owen ([1813] 1995: 15), bu görüşlerin hayalperestlikten ibaret olmadığını, düşünce ve eylem arasında doğrudan bir bağlantı kurulabileceğinin altını çizer. Owen'a göre her bireyin çıkar ve mutluluğu bütün diğer bireylerin çıkar ve mutluluğuna doğrudan bağlıdır (Owen, [1813] 1995: 42). Yazar, insan karakterinin iradi olarak seçilebilir nitelikte olmadığını, esasen çevrenin bir ürünü olduğunu belirtir. Bu görüşleriyle Owen'ın sonraki nesillerin materyalist düşüncesinin de habercisi olduğu söylenebilir (Claeys, 2011: 529). Owen, insan karakterinin değişmez nitelikte olduğunu da kabul etmez ve doğuştan itibaren çocuğa iyi bir eğitim verildiği takdirde kötü karakterin ortadan kaldırılacağını savunur. Kitabın dördüncü ve son denemesi, önceki denemelerde açıklanan ilkelerin hükümete uygulanması amacını taşır. Hükümetin amacı, yönetilenleri ve yönetenleri mutlu kılmaktır. Yapılması gereken, toplumun hiçbir kesimini incitmeden temelli bir iyileştirme gerçekleştirmektir (Owen, [1813] 1995: 70).

XVIII. yüzyıl sonundan 1815'e kadar uzanan dönem genel olarak incelendiğinde, İngiltere'de modern ütopyacı sosyalist düşüncenin ön biçiminin bir sermayedar olan Robert Owen tarafından oluşturulduğu, ancak bu düşüncenin işçi hareketleriyle ve siyasal iktidara ilişkin taleplerle doğrudan bağlantısının olmadığı gözlemlenir.

B. "Eski Radikalizm" Yıllarında Sosyalist Düşünce

Napoléon Savaşları'nın 1815 yılında sona ermesinden sonra tüm Avrupa'da muhafazakâr esaslar üzerinden siyasal ve toplumsal bir yeniden yapılanma dönemine girildi. Bu bağlamda halk hareketleri ve radikal siyasal düşüncelerin gelişimi ivme kazandı. Bu durumda dönemin iktisadi koşulları da etkili oldu; 1816 yılının sonbahar aylarında işsizliğin önemli düzeylere ulaşması ve sefaletin genelleşmesi, ilerleyen dört yıl boyunca radikal siyasal-toplumsal hareketlerin halk kitleleri tarafından benimsenmesi sonucunu doğurdu (Thompson, 1966: 603, 633). Bu süreçte Londra gibi büyük şehirlerde savaş öncesi dönemde de var olan kitlesel radikalizm yeni bilinç ve örgütlenme biçimlerine kavuştu (Thompson, 1966: 605).

Örgütlenmeleri yasaklayan 1799 tarihli düzenlemenin yürürlükte olması nedeniyle bu dönemin radikal hareketleri görece kısıtlı bir siyasal örgütlenme marjına sahipti. Bu koşullarda hareket yerel ve özerk tartışma gruplarında örgütleniyor, bazı durumlarda da Parlamento ya da Kral'a dilekçe sunma vesilesiyle örgütlenme olanağı buluyordu (Thompson, 1966: 617). Aynı dönemde basın da önemli bir mecra teşkil ediyordu; Büyük Britanya'da 1816-1820 yılları bir yandan radikal yönelimli broşür ya da haftalık gazetelerin, diğer yandan da siyasal karikatürün büyük önem kazandığı yıllardır (Thompson, 1966: 674, 736).

Büyük Britanya'da bu dönemde gelişen radikalizmin en önemli bileşeni, William Cobbett'in 1815-1819 arasında genel oy hakkı ve işçilerin yaşam ve çalışma koşullarının düzeltilmesi için örgütlediği harekettir (Mandel, 1994: 57). Cobbett, siyasal kariyerine Tory (Muhafazakâr) partiye yakın bir konumda başlamış, zamanla muhafazakâr eğilimlerini radikal bir eğilime doğru evrilmiştir. Cobbett'in reform programında tarım işçilerinin durumunun düzeltilmesi çok önemli bir yer tutar; dahası, sınai emek ve piyasa ekonomisi konularındaki bilgisi sınırlıdır (Dyck, 1989: 57). Cobbett tarım işçilerine yaptığı özel vurguyla dönemin diğer radikal siyasetçi ve yazarlarından (örneğin Major Cartwright, Francis Burdett ve Francis Place'ten) ayrılır; Henry Hunt ile belirli noktalarda benzer tezler öne sürdüğü söylenebilir (Dyck, 1989: 86).

Cobbett, işçi sınıfının ilk siyasal propagandacılarından biri olarak değerlendirilebilir; Napoléon Savaşları sonrası radikal basının gelişmesinde büyük bir rol oynamış, genel anlamda da radikal entelektüel kültürün gelişmesine en önemli katkıyı yapan İngiliz siyasetçi olmuştur (Thompson, 1966: 627, 746). Cobbett'in çıkardığı *The Political Register* gazetesinin tirajı 40.000 ila 50.000 civarında seyretmiş, bazı özel sayıların tirajı 200.000 gibi muazzam rakamlara kadar ulaşabilmiştir. Gazetede doğrudan işçilere yönelik mektuplar da yayınlanmıştır (Mandel, 1994: 59). Cobbett'in bu dönemde yayımlanan en önemli metinlerinden biri, 2 Kasım 1816 tarihli "Kalfalara ve Çalışanlara Söylev" ("Address to the Journeymen and Labourers") başlıklı metindir. Yazar burada sefaletin kökenlerini bulmaya çalışır ve sefaletin gelişiminde aşırı yüksek vergi oranlarının önemli bir rol oynadığını belirtir. (Thompson, 1966: 603). Cobbett'in hareketi, 1830'lu yıllarda gelişecek olan Chartist harekete de esin kaynağı olmuştur.

Bütün zorluklara rağmen İngiliz işçiler örgütlenme konusunda önemli çaba gösterdiler ve bu örgütlenme pratiği XIX. yüzyıl boyunca sürdü (Thompson, 1966: 673). Örgütlenmenin mevzuatla kısıtlandığı bir bağlamda çeşitli sosyalleşme biçimleri sayesinde işçilerin ortak bir bilinç ve eylem geliştirmesi mümkün oluyordu. Örneğin Londra'da 1815 sonrasında büyük gelişme gösteren kahvehaneler sosyalleşme açısından elverişli alanlar teşkil ediyordu (Thompson, 1966: 718). Bu dönemde düzenlenen toplantı ve gösteri

yürüyüşlerinin ise küçük komiteler tarafından düzenlendiği görülmektedir. Örneğin 15 Kasım 1816'da başlayan ve 2 Aralık 1816'ya kadar süren Spa Fields gösterileri, radikal yönelimli bir komite tarafından düzenlenmişti (Thompson, 1966: 633). Spa Fields gösterisi dönemin kitle hareketleri tarihinin önemli uğraklarından biridir; olaylar sırasında toplanan 10.000 ila 20.000 gösterici, gerek seçme hakkı, gerekse ekonomik koşulların düzeltilmesi yönünde taleplerini iletmişti. Spa Fields'te ön plana çıkan başlıca hatip, bu dönemin en etkili radikal politikacılarından Henry Hunt idi (Hernon, 2006: 14). Thompson ilerleyen yıllarda da faaliyetlerini sürdürdü.

Spa Fields gösterileri, 1816-1820 arasında ortaya çıkan bir dizi kitlesel gösteri arasında yer alır. Gösteriler 1817 boyunca devam etmiş, işçiler ve zanaatkarlar bu süreçte gerek siyasetçilerden ve idarecilerden, gerekse fabrika sisteminden duydukları memnuniyetsizliği dile getirmişlerdir (Thompson, 1966: 647). Eleştiriler bazı yönleriyle 1810'ların ilk yarısındaki Luddist söylemi anımsatsa da, Luddist hareketin makine kırıcılıkla özdeşleşen siyasal dışavurumları bu dönemde gündemden düşmüş durumdaydı (Thompson, 1966: 649). Gösterilerin sürmesi, Şubat-Mart 1817'de bir dizi baskıcı önlemin alınmasına neden oldu. Bu süreçte, 1790'lı yıllarda çıkarılmış olan toplumsal hareketlere karşı önlem niteliğindeki yasalar da yenilenecek şekilde tekrar yürürlüğe kondu. 1817 düzenlemelerinden en önemlisi, tutuklanan kişinin yargı önüne çıkarılmasını gerektiren *Habeas Corpus* kuralının askıya alınmasıydı. *Habeas Corpus*'un Şubat 1817'yi takiben çeşitli defalar askıya alınması, bu süre boyunca birçok radikal reformcunun yargılanmadan tutuklu kalmasına neden oldu (Thompson, 1966: 639, 662-663; Hernon, 2006: 16-18).

Bu dönemdeki radikal hareketlilik parlamenter sisteme olan güvenin sarsılmasına paralel olarak gelişti. XVIII. yüzyıl sonu radikal Britanyalı siyasetçilerden olan Thomas Spence'in izleyicisi James Watson 1818'in yaz aylarında *Union of non-Represented People (Temsil Edilmeyen Kişiler Birliği)* adlı bir birlik kurdu; Watson'un bu girişimi 1818-1819 yılları boyunca süren radikal hareketler üzerinde etkili oldu (Parssinen, 1973: 515-516). Manchester ve Stockport'ta Haziran 1818'de, Birmingham, Leeds ve Londra'da Temmuz 1818'de gerçekleşen ve giderek daha büyük gösterici kitlelerinin toplanmasına vesile olan toplantılardan sonra, Ağustos 1819'da Manchester'da St. Peter çayırında 60.000 kadar göstericiyi bir araya getiren bir barışçıl gösteri düzenlendi (Thompson, 1966: 682; Wallerstein, 2011: 45). Gösteri, dört yıl önce Napoléon ordularına karşı Waterloo Muharebesi'ni kazanan komutanlardan biri olan Wellington Dükü tarafından kanlı bir şekilde bastırıldı ve on bir kişinin ölümüyle sonuçlandı (Hopkins, 2000: 9). Olay, işçi sınıfı tarih yazımında (Waterloo ve St. Peter isimlerinin birleştirilmesiyle) "Peterloo" Katliamı olarak anılmaktadır. Gösterinin bastırılmasında kullanılan kanlı yöntemler, bu döneme değin birçok konuda tartışılan itidalli radikaller, aşırı

radikaller ve bir grup Whig (liberal) politikacının aynı platformlarda bir araya gelerek protesto toplantıları düzenlemelerine neden oldu (Thompson, 1966: 689). Peterloo sonrasında kitlesel gösteriler de gerçekleşti, örneğin Peterloo hatiplerinden Henry Hunt'ın olaylardan on gün kadar sonra Londra'ya girişi sırasında *The Times* gazetesinin tahminlerine göre 300.000 kişi sokaklarda toplandı (Thompson, 1966: 689). Kaldı ki, Hunt'ın Londra'ya girişi dönemin önde gelen radikal siyasetçilerinin oluşturduğu bir komite tarafından hazırlanmıştı (Thompson, 1966: 775). Gösteri, Hunt'ın kısa bir süre sonra tutuklanıp hapis cezası almasını engellemedi. İlerleyen aylarda çıkarılan Altı Kanun (*Six Acts*) olası komplo ve ayaklanmalara karşı sert önlemler alınmasının kanuni dayanağını hazırladı.

Dönemin radikal siyasal hareketinin son önemli uğrağı, “Cato Sokağı Komplosu” (*Cato Street Conspiracy*) olarak adlandırılan olaydır. Komplonun başlıca örgütleyicisi olan Arthur Thistlewood, 1810'ların radikal hareketinin temsilcilerindendi, Fransız Devrimi'nden etkilenmişti ve bir cumhuriyetçi olarak tanınıyordu (Thompson, 1966: 701; Gardner, 2013: 168). Thistlewood, Altı Kanun'un Parlamento tarafından kabul edildiği dönemde çeşitli şehirlerdeki radikallerle bağlantıya geçti ve hükümeti güç yoluyla devirme amacıyla bir komplo düzenledi. Thistlewood bu süreçte yaptığı açıklamalarda “özgürlük davası için” harekete geçtiğini açıklıyordu. Bu hedef için yapılan en önemli toplantıların Londra'daki Cato Sokağı'nda gerçekleşmesi, olayın tarihe “Cato Sokağı Komplosu” olarak geçmesine neden oldu. Komplonun ortaya çıkarılması ve Thistlewood başta olmak üzere sorumlu kişilerin idamla cezalandırılması, 1810'lu yılların radikal hareketinin (Eski Radikalizm / *Old Radicalism* hareketinin) sonlanmasına neden oldu, ancak radikal hareket bütünüyle yok olmadı; 1820'ler boyunca farklı şekillerde (gerek çeşitli derneklerde, gerekse gazete-dergi çevrelerinde) varlığını sürdürdü (McCalman, 1987: 326).

“Eski Radikalizm”, İngiltere toplumsal ve siyasal tarihinde önemli bir iz bırakmıştır, ancak bu dönemin liderlerinin teorik alana katkısı son derece sınırlıdır (Thompson, 1966: 783). Buna karşılık, kimi radikal yazarların makalelerinde ya da söylevlerinde yaptıkları toplum analizleri daha sonraki dönemlerin sınıfsal tahlillerine öncülük eder. Örneğin dönemin önde gelen radikal gazetecilerinden John Wade, 1818-1819'da yayınlanan haftalık *The Gorgon* gazetesinde “üretici sınıflar” (çalışan sınıflar) ile “üretici olmayan sınıflar” (aristokrasi, hukukçular, işverenler, üst düzey ruhban) arasında bir ayırım yapar (*The Gorgon*, 08/08/1818; ayrıca bkz. Thompson, 1966: 771-772), insanlık mükemmel bir noktaya ulaştığında sadece üretici/çalışan sınıflar var olacaktır (Thompson, 1966: 771) Bu alandaki boşluğu dolduran Robert Owen gibi düşünürlerin ise söz konusu radikal hareketlerle ilişkisi son derece sınırlı olmuştur.

Daha önce de belirtildiği gibi, Waterloo Muharebesi (1815) ile birlikte Napoléon Savaşları'nın sona ermesiyle Avrupa ekonomisinde görülen daralmanın etkileri özellikle Birleşik Krallık'ta yaşanıyordu. Savaşın ekonomiye getirdiği dinamizm, savaşın bitmesiyle yerini işsizliğe ve toplumsal sorunlara bırakmıştı. Bu şartlar altında Owen sınırlı reformların yetersiz olduğuna kanaat getirdi ve daha radikal reformlar gerçekleştirilmesini yollarını aramaya başladı (Claeys, 2011: 529). Yine aynı dönemde din ile ilgili olarak son derece radikal bir tavır almaya başladı, örneğin 1817 tarihli bir yazısında dini toplumsal reformun karşısında en önemli engel olarak gördüğünü belirtti. Erken dönem sosyalizmin genellikle dini duyarlılığı reddetmediği düşünülürse, hatta bir tür “tarımsal sosyalizm”i benimseyen Thomas Evans’ın *Christian Policy: The Salvation of the Empire (Hıristiyan Politikası: İmparatorluğun Kurtarılması)* kitabının 1816’da yayımlanmış olduğu hatırlanacak olursa, Owen’ın bu tavrının önemli bir istisna teşkil ettiği sonucuna varılabilir.

Bu dönemde Owen’ın yazılarında ön plana çıkan bir diğer tema, çocukların çalışmasının engellenmesi çabasıdır. Britanya’nın işveren fabrikatörlerine hitaben 1818’de kaleme aldığı bir mektupta çocukların çalıştırılmaması gerektiğinin altını çiziyordu. Çocukların durumundan yola çıkarak çalışan sınıflar üzerine genel tespitlerde de bulunuyordu. Owen’a göre çalışan sınıflar üç yoldan zulme maruz kalabilirdi: Çocuklukta ihmal edilerek, işveren tarafından aşırı çalıştırılıp cahil bırakılarak, emeklerine düşük ücret ödenerek (Owen, [1818] 1995: 99). Owen’ın 1818 ve 1819 yıllarında yayımlanan metinleri çalışan sınıflarla ve sanayiyle ilgili daha ayrıntılı gözlem ve öneriler içerir. Çalışan sınıflar adına Amerika ve Avrupa hükümetlerine verdiği 1818 tarihli önergede bolluğun her insanı doyuracak duruma geldiğini söyler. Bilimin gelişmesinin herkesin yararına sonuçlar doğurduğunu sözlerine ekler; bu gelişmelerle cehalet yok olma noktasına gelir. Buna karşılık, dönüşümlerin ılımlı bir şekilde yapılması gerektiğini belirtir. Owen, “Çalışan Sınıflara Hitap” başlıklı 1819 tarihli metinde ise işçilerin diğer sınıfların (yüksek sınıfların) haklarına müdahale etmeden sefaletten kurtulmaya çabalamaya davet eder. İmtiyazlı sınıflar, imtiyazsız sınıfların durumunun iyileşmesinin kendileri için de yararlı olduğunu gördükleri takdirde onlarla işbirliği yapacaklardır. Dolayısıyla Owen’ın anlayışı sınıf mücadelesinden ziyade sınıfların uyumlu bir şekilde toplum ve birey yararına dönüşümler gerçekleştirdiği bir model üzerine kuruludur (Owen, [1819] 1995: 137-138).

Owen, 1820 tarihli bir çalışmasında, var olan ücretler sistemine ilişkin olan eşitsizliğin yoksulluğun başlıca sebebi olduğunu belirtiyordu. Bulduğu çözüm ise ücret artışı gibi kısıtlı bir çözüm değil, “yeni ahlaki dünya” adını verdiği bir projeydi. Yeni Ahlaki Dünya 2500 kişilik toplulukların oluşturduğu birimler tarafından teşkil edilecekti (Claeys, 2011: 529). Owen, kendi sisteminin “toplumsal sistem” olduğunu belirtiyor, bunun “bireysel” sistemin

karşıtı olduğunu söylüyordu. Bu dönemlerde kurulmasını öngördüğü Birlik ve İşbirliği Kasabaları tarımsal ve sanayi faaliyetlerin bir arada yürütüldüğü yerler olacaktır.

“Eski Radikalizm”in İngiltere’de önemli bir hareket haline geldiği ve kitle hareketleriyle organik bir ilişki içinde bulunduğu 1815-1820 yılları arasında, Owen’ın temsil ettiği siyasal hat ile bu hareketler bağlantısız bir şekilde varlığını sürdürmüştür; dönemin ütopya düşüncesi halen kısıtlı çevrelerde gelişmeye ve yayılmaya devam etmektedir.

C. Ütopyanın Hayata Geçirilmesi Denemeleri

Önce Luddist hareketin, daha sonra Eski Radikalizm’in büyük bir hareketlenme yarattığı 1810’lu yıllarla kıyaslandığında, 1820’ler İngiltere toplumsal hareketleri için görece sakin ve durağan yıllardır. İktisadi açıdan büyük zorluklar getiren, işsizliğin büyük oranda arttığı 1826 yılında bile radikalizm kayda değer bir yükseliş yaşamadı (McWilliam, 2002: 34). Buna karşılık, bu dönem işçilerin örgütlenme pratiklerinin gelişimi açısından büyük önem taşır. İşçi örgütlenmelerini yasaklayan düzenlemelerin 1824-1825 yıllarında yürürlükten kaldırılmasıyla Britanya işçi hareketleri tarihinde yeni bir döneme girildi. Bu dönemden itibaren işçilerin kurduğu meslek örgütleri *trade union* adını aldı (Mandel, 1994: 56); bu örgütler modern sendikaların temelini oluşturdu. Dahası, söz konusu birlikler faaliyetlerini koordine etmeye de çabaladı ve *Trades Newspaper (Zanaatler Gazetesi)* adlı bir haftalık yayın organı bu hedefe yönelik olarak 1825’ten itibaren yayınlanmaya başladı (Thompson, 1966: 775). Gazetenin faaliyetleri günlük mücadele pratiklerinin aktarılması ile sınırlı kalmadı, teorik yazılara da gazete sayfalarında yer verildi. Örneğin Thomas Hodgskin *Labour Defended Against the Claims of Capital (Sermayenin Taleplerine Karşı Emeğin Savunulması)* başlıklı yazı dizisinin önemli bir kısmı 1825 yılında *Trades Newspaper* sayfalarında yayınlandı. Emekli bir deniz teğmeni olan Hodgskin, hukuki düzenlemelerin işçilerin örgütlenmesine karşı teşkil edebileceği yeni tehditlere karşı işçi birliklerini savunuyordu (Thompson, 1966: 778). Hodgskin, E. P. Thompson gibi tarihçilere göre “modern sosyalist teorisyenlerin ilki” sıfatını Owen’dan çok daha fazla hak etmektedir (Thompson, 1966: 784).

Owen’ın düşünceleri için 1820’li yıllar özel bir önem taşır. Owen, 1820’lerin ortasından itibaren fikirlerini hayata geçirmeye çabaladı. Bu doğrultuda ilk olarak İskoçya’da Orbiston topluluğunu kurmuştur; yazarın ütopyacı görüşleri doğrultusunda kurduğu bu topluluk 1826-1827 yıllarında faaliyet gösterdikten sonra başarısızlık nedeniyle dağıldı (Maw, 2011: 166). Bu deneyimle eşzamanlı olarak başlayan New Lanark topluluğu deneyimi ise Owen’cı hareketin en önemli girişimlerinden biri olarak tarihe geçti.

Armoni Derneği'nin 1824'te elden çıkardığı, Amerika Birleşik Devletleri'nde Indiana'da bulunan New Harmony kasabasını 1825 yılında satın almıştı (Claeys, 2011: 520). Sekiz yüz yerleşimciyle başlayan New Harmony topluluğunun ana ilkeleri özel mülkiyetin, dinin ve kişisel mülkiyet bağlı evliliğin reddi idi. Bununla birlikte, kısa bir süre içinde sorunlar baş gösterdi. Yerleşenler Owen'ın istediği niteliklere sahip değildi; bütünüyle eşitlikçi ilkeler üzerine kurulu ücretlendirme esasları topluluk üyelerini çalışmamaya sevk ediyordu, ayrıca Owen'ın yokluğunda bazı rakip topluluklar kuruluyordu. Owen bu başarısızlık karşısında 1828'de New Harmony topraklarını sattı. Üç yıllık başarısız deneyimin sonucu 200.000 dolarlık kayıptı; bu, Owen'ın servetinin 1/5'lik bir kısmına tekabül ediyordu. New Harmony binalarının otuz beşi günümüzde halen korunmaktadır.

Owen'ın görüşleri ve uygulamaları özellikle 1820'li yılların ikinci yarısından itibaren çeşitli eleştirilere maruz kaldı. Owen'ın ütopyacı perspektifi aydınlanmacı, paternalist bir anlayışla yukarıdan gerçekleştirilen reformların işçilerin yaşamını düzeltmesi fikri üzerine kuruluydu; bu görüşte işçilerin ya da işçi sınıfının kendi faaliyetleriyle dönüşümler gerçekleştirmesi fikri genel anlamda dışlanmış durumdaydı (Thompson, 1966: 781). Gerek 1810'ların radikalizminin, gerekse 1820'lerin zanaat birlikleri hareketinin işçi hareketlerine ivme kazandırdığı bir dönemde bu görüşlerin eleştiriye maruz kalması kaçınılmazdı. Örneğin dönemin önde gelen edebiyatçı ve eleştirmenlerinden William Hazlitt New Lanark deneyimini eleştiriyor, Lanark'ın uzak ve önemsiz olduğunu belirtiyor; Lanark projesini içeren reform sisteminin devlet adamlarına korku salmaktan uzak olduğunu sözlerine ekliyordu (Thompson, 1966: 785). Karl Marx da yıllar sonra, 1845'te kaleme aldığı Feuerbach Üzerine Tezler'in üçüncüsünde eğitilmiş bir toplum kesiminin toplumun geri kalanına üstün olduğunu varsayan görüşleri ele alırken Robert Owen'ı örnek gösteriyordu (Thompson, 1966: 787).

Benzer eleştirilere rağmen, Owen'ın düşünceleri 1820'li yılların ortasından itibaren politik iktisat alanındaki tartışmalar üzerinde de etkili oldu. Özellikle Owen'ın üretken olmayan emeğin zararlı etkilerine ve kapitalizmin yoksulluğu artırmasına ilişkin olarak yaptığı tespitler bir dizi yazarı etkiledi. Owen'ın etkisi bu dönemde yayımlanan bazı politik iktisat ve felsefe kitaplarında izlenebilmektedir (Claeys, 2011: 531-532). Bunlar arasında William Thompson'un 1824 tarihli *Inquiry Concerning the Distribution of Wealth* (Servetin Dağılımı Hakkında Araştırma) ve John Gray'in 1826 tarihli *A Lecture on Human Happiness* (İnsan Mutluluğu Üzerine Bir Ders) başlıklı kitapları sayılabilir. Yine William Thomson'un 1827'de yayımlanan *Labour Rewarded* (Ödüllendirilmiş Emek) kitabında Owen'ın New Harmony deneyiminden övgüyle bahsedilir (Thompson, 1827: 85). Gray, 1831'de yayımladığı *The Social System* başlıklı kitabında kendi geliştirdiği "toplumsal

sistem” projesinin ilham kaynakları arasında Owen’ın yazılarının önemli bir yer tuttuğunu belirtmektedir (Gray, 1831: 340). Owen 1830’lu yıllar boyunca eser vermeye devam etmiş, John Francis Bray gibi iktisat yazarları üzerinde etkili olmuştur. Ancak 1820’lerin sonundan itibaren Owen’cı eğilimin Robert Owen’ın yazılarından farklılaşmaya başladığının da altı çizilmelidir (Thompson, 1966: 789). Hodgskin, W. Thompson ve Gray gibi radikal siyasal iktisatçılar Owen’dan olduğu kadar başka kaynaklardan da etkilenmişlerdi. Örneğin David Ricardo’nun emek-değer teorisi üzerine yazdığı metinler ve Thames Nehri Polis Teşkilatı kurucusu Patrick Colquhoun’un üretken ve üretken olmayan sınıflar arasında yaptığı ayırım onların sömürü üzerine görüşlerini geliştirmelerine etki etmişti (Parssinen, 1973: 519)

Owen’cı akımın bir diğer önemli özelliği, dönemin diğer sosyalist akımlarıyla bağlantı içinde olmasıdır. Owen’ın bazı izleyicileri Fransa’da Fourier ile ve Saint-Simon yanlıları ile ilişkideydi; İrlandalı liberal ve kadın hakları savunucusu Anna Wheeler 1820’lerin ortasında her üç yazarın doktrinleri arasında belirgin bir ayırım yapmıyor ve bu doktrinlerin aynı toplum yaklaşımının farklı biçimleri olduğunu düşünüyordu (Gans, 1964: 110).

Bu noktada son olarak Britanya’da işçi hareketinin örgütlenmesi yönünde 1820’li yılların sonunda atılan bir dizi adımdan söz etmek gerekiyor. Mobilya imalatçısı zanaatkâr William Lovett, Owen’cı besteci ve matbaacı James Watson ve başka zanaatkârlar 1827’de kurulan *London Co-operative Trading Association* (Londra Kooperatif Ticaret Derneği) adlı derneğin üyesiydiler. Derneğin amacı, ürünlerin satış gelirini üyelere maaş olarak dağıtmak için kullanmak ve artan gelire üyelerin yerleşebilecekleri bir toprak parçası satın almak üzere fon oluşturmaktı (Chase, 2011: 198). Lovett, Watson ve Owen’cı fikirleri benimseyen zanaatkârlardan Thomas Powell 1829’da British Association for Promoting Co-operative Knowledge (Britanya Kooperatif Bilginin Desteklenmesi Derneği) adlı derneği kurdular (Chase, 2011: 198). Bu dönemde işçi hareketinin temsilcileri işçi derneklerinin birleştirilmesi yönünde girişimlerde bulundular, örneğin John Doherty 1829’da önce pamuklu kumaş imalathanelerinde çalışan işçileri, daha sonra da tüm mesleklerden işçilerin birliklerini bir araya getiren ulusal ölçekte dernekler kurmaya çabaladı (Hopkins, 2000: 5). Bu girişimler başarısız olsa da 1830’ların örgütlenme pratiklerine öncülük etti.

İngiltere’de 1820’li yıllar, Owen’cı hareketin gerek ütöpik modellerinin uygulama alanlarını geliştirmeye başlaması, gerekse örgütlenmeye başlayan işçi hareketiyle doğrudan ilişkiler kurmaya başlaması açısından önemlidir. İşçi çevrelerinde radikal/devrimci hareketlerin yerini daha reformcu çabalara bırakması, Owen’ı takip eden işçi temsilcilerinin sayısının artmasını kolaylaştırmıştır.

II. Fransa'da Erken Dönem Sosyalist Düşünce

A. Fransa'da Sanayinin Gelişimi ve Ütopik Sosyalizmin Başlangıcı

Fransa'da sınıai üretimin başlangıcı XVIII. yüzyılın ortasına tarihlenebilir. Başka bir deyişle, kronolojik açıdan Fransa'daki sanayileşme süreci Büyük Britanya'nın gerisinde değildir. Buna karşılık, Britanya'nın (ve Almanya ile Amerika Birleşik Devletleri gibi bölge ve ülkelerin) aksine Fransa'da sanayileşmeye paralel bir nüfus artışı ve şehirleşme gerçekleşmemiştir (Sewell, 1986: 45-48). Bunun sonucunda bir yandan Fransa'da sınıf oluşumunun tarihinde şehirler Britanya'ya kıyasla daha önemsiz bir yer tutmuş, diğer yandan da Fransa'da Britanya'dakinin aksine büyük bir kırdan kente göç hareketi yaşanmadığından Fransız işçi sınıfının önemli bir kısmını kır kökenli sanayi işçileri değil, zanaatkarlar teşkil etmiştir (Sewell, 1986: 48-50). Buna bağlı olarak, bu dönemde Fransa'da işçi hareketlilikleri de çoğunlukla zanaatkar eylemleri niteliği taşımıştır.

Büyük Britanya'da işçi örgütlenmelerini engelleyen mevzuata benzer bir şekilde Fransa'da da önlemler alınmıştı. Ulusal Meclis'in, milletvekili Isaac Le Chapelier'nin teklifi üzerine 14 Haziran 1791'de kabul ettiği Le Chapelier Kanunu her tür loncaı, yardımlaşma cemiyetini ve kalfa derneğini yasaklıyordu. Düzenlemenin gerekçesi bir yandan kamu düzenini sağlamak, diğer yandan da işçilerle ara kuruluşlara bağlı olmadan sözleşme yapılmasını sağlamaktı (Mavidal ve Laurent, ed. [1791] 1887: 210). Bazı tarihçiler tasarının din karşıtı mücadele içinde de değerlendirilebileceğini belirtmektedirler (Dereyemez, 2005: 466), keza dini imge ve ritüelleri sıklıkla kullanan loncaların dağıtılması, kamusal alanda dinin etkinliğini ve görünürlüğünü azaltan bir etki yapmasının beklenmiş olması muhtemeldir.

Bu düzenlemeyle devrim öncesi dönemden kalan loncalar neredeyse tamamen yok olmuştu; 1800'e gelindiğinde sadece kırk kadar lonca varlığını koruyabilmişti. Konsüllük (1799-1804) ve Birinci İmparatorluk (1804-1815) dönemlerinde yardımlaşma cemiyetlerinin varlığı hoşgörüldü, böylece 1800 ve 1814 arasında yüzden fazla yardımlaşma derneği kuruldu; dernekler devletin denetimi altındaydı. Yine I. Napoléon döneminde kabul edilen 1810 tarihli Ceza Kanunu da yirmiden fazla üyesi olan derneklerin kuruluşu için hükümetten izin alınması şartını getiriyordu. Bu dönemde kurulan dayanışma dernekleri ilerleyen yıllarda gelişecek olan sendika hareketinin kaynaklarından birini teşkil etti (Dereyemez, 2005: 466).

Gerek sınıai üretimin, gerekse zanaatkarların ve işçilerin örgütlenme pratiklerinin geliştiği bu bağlamda Fransa'da sosyalizmin öncüsü sayılabilecek iki yazar, Saint-Simon ve Fourier, eserlerini vermeye başladılar. Saint-Simon

Kontu Claude Henri de Rouvroy, Fransa'nın önde gelen aristokrat ailelerinden birine mensuptu. Ailesinin önceki kuşak üyelerinin arasında XVIII. yüzyıl başının ünlü hatıra yazarı Saint-Simon Dükü de bulunuyordu. Kont Saint-Simon Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda bağımsızlıkçılarla beraber savaşmış, Fransız Devrimi sırasında ise asalet unvanlarından vazgeçmişti. Bu dönemde Saint-Simon'un bazı spekülatif faaliyetlerde bulunduğu bilinmektedir (Prochasson, 2005: 408). Örneğin kendi topraklarını köylülere dağıtmış, daha sonra tekrar satın almıştı. Devrimci Terör döneminde hapse atılan Saint-Simon, Thermidor darbesinden sonra serbest kaldı. Politeknik Okul'da ve Tıp Okulu'nda eğitim gördü.

Saint-Simon'un yazarlık faaliyeti erken bir dönemde, Thermidor sonrasında başladı. Saint-Simon'un başlıca yazıları 1803-1817 yılları arasında yayımlanmıştır. Etkisi gerek bu dönemde, gerekse ilerleyen yıllar boyunca son derece güçlü olmuştur; erken dönem sosyalist düşüncenin en etkili biçiminin Saint-Simon'culuk olduğu rahatlıkla söylenebilir (Claeys, 2011: 537). Buna karşılık, Saint-Simon çizgisinin belirli bir muhafazakâr yönelime de sahip olduğu belirtilmelidir; yazarın etkilendiği kaynaklar arasında Louis de Bonald gibi muhafazakâr yazarlar da bulunmaktadır (Wallerstein, 2011: 18). Saint-Simon düşüncesi yoksulluğu ve toplumsal eşitsizliklerin eleştirisi üzerine kuruludur. Buna karşılık, Eric Hobsbawm'ın (2011: 28) da belirttiği gibi, yazar Fransız Devrimi'nin eşitlik ve özgürlük ilkelerini bireyciliğin sonucu olarak görür ve reddeder, zira ona göre bu ilkeler rekabet ve iktisadi anarşiye yol açar. Saint-Simon'un düşüncesinde, endüstrinin toplumsal gelişmeye olumlu bir etki yaptığı teması egemendir. Endüstri öncesi dünyada kast sistemi hâkimken, endüstrileşme ve sınaî emek özgürleşmeyi ve çoğunluğun mutluluğunu sağlar (Russ, 1987: 75-76). Saint-Simon'un siyasal ve iktisadi düşüncesinin bir diğer önemli noktası, merkezîyetçiliktir. Erken dönem sosyalist yazarlar çoğunlukla ademimerkezîyetçi bir sistem öngörürken Saint-Simon ekonominin merkezî bir idare yoluyla örgütlendiği bir sistemi tercih etmiştir (Claeys, 2011: 554).

Saint-Simon'un siyasal düşüncesinin gelişimindeki ilk aşama 1803 tarihli *Lettres d'un habitant de Genève à ses contemporains (Bir Cenevre Sakininin Dönemdaşlarına Mektupları)* başlıklı kitabıdır. Kitapta deha sahiplerinin toplum içindeki önemine özel bir vurgu yapılır. Dahilere, bilginlere hükümette yer verilmelidir (Saint-Simon, 1803: 27). Bununla birlikte, yazar dahilerin sayıca az olduğunun farkındadır, bu nedenle yönetimde bulunacak dahilerin sayısını tüm dünya için yirmi ile sınırlamaktadır (Saint-Simon, 1803: 28). Bilim insanlarına verdiği bu önem, Fransız düşünür Etienne de Condorcet'nin eserlerini anımsatır niteliktedir (Manuel & Manuel, 1997: 595). Saint-Simon kitapta mülk sahiplerine karşı bir tavır takınmaz; mülk sahiplerinin mülksüzlere kıyasla daha çok "ışık" sahibi olduğunun altını çizer ve Fransa'da mülksüzlerin hüküm sürdüğü dönemde (Terör döneminde) açlığın

kol gezdiğine dikkat çeker (Saint-Simon, 1803: 59). Buna karşılık, doğuştan gelen imtiyazlara karşı bir proje geliştirir. Bu ilke Saint-Simon'un daha sonraki yazılarında da geliştirilir: toplumsal tabakalaşma doğuştan gelen imtiyazlara değil, bilim ve dehaya dayanmalıdır. Kitabın sonlarına doğru yazarın argümanları dinsel bir içerik de kazanır; insanlığın bilginler tarafından yönetilen küçük topluluklar halinde örgütlendiği modeli anlatırken, daha önce görmüş olduğu bir rüyaya atıf yapar ve bu projenin doğrudan Tanrı tarafından tebliğ edildiğini söyler (Saint-Simon, 1803: 98). Saint-Simon'un bu eseri yayımlandığı dönemde ses getirmemiş, yazarın ölümünden sonra keşfedilmiştir (Manuel & Manuel, 1997: 594).

Saint-Simon'un Napoléon Savaşları ve 1814-1815 Viyana Kongresi dönemlerinde yazdığı eserler dönemin Avrupa çapındaki sorunlarına çözüm bulma amacı taşır. *De la réorganisation de la société européenne (Avrupa Toplumunun Yeniden Örgütlenmesi Üzerine)* başlıklı 1814 tarihli çalışmasında Avrupa devletleri arasındaki mücadeleleri sona erdirmek için liberal ve parlamenter ilkeler ve "Avrupa yurtseverliği" üzerine kurulu bir konfederasyonun kurulmasının gerektiğini öne sürer (Saint-Simon, 1814: 52). Yazar işbirliğinin İngiltere ve Fransa arasında başlaması gerektiğini düşünmektedir, keza kitabın başında İngiliz ve Fransız parlamentolarına yazılmış bir mektup bulunmaktadır. Yazara göre bu işbirliği daha sonra Avrupa geneline yayılmalıdır. Bunun sonucunda oluşacak olan konfederasyonda merkezi bir organ ulusal konulardan kaynaklanan tartışmaları engelleyecektir. Buna karşılık, ulusal bağımsızlıklar güvence altına alınacaktır. O dönemde Saint-Simon'un sekreteri olarak görev yapan Augustin Thierry, Saint-Simon'un bu kitabının yazılmasına katkıda bulundu. Thierry ilerleyen yıllarda Fransa'nın en önemli tarihçilerinden biri oldu.

Fransa'da erken dönem sosyalist literatürün diğer teorisyeni Charles Fourier, her ne kadar yaşı itibarıyla Saint-Simon'dan bir sonraki kuşağa ait olsa da, yazarlık faaliyetinin önemli kısmını Saint-Simon ile benzer dönemlerde, XIX. yüzyılın ilk yarısında yürütmüştür. Charles Fourier Besançon şehrinden bir kıyafet tüccarının oğluydu. Fransız Devrimi sırasında ailesi servetini kaybetti; 1790'larda Lyon şehrinde bakkal olarak çalıştı, spekülasyon yaptığı gerekçesiyle giyotine gönderilmekten son anda kurtuldu. Fourier'nin genç yaşlarından itibaren Newton fiziğinden etkilendiği anlaşılmaktadır. Özellikle çekim kanunu ile yakından ilgilendi, Newton'un ilkelerini genelleştirmeye çabaladı ve 1799 yılında "tutkulu çekim" (*attraction passionnée*) adını verdiği bir ilke ortaya attı (Chanial, 2001: 529).

Fourier siyasal düşünce üzerine eserlerini tıpkı Saint-Simon gibi 1800'lerin başında vermeye başladı. *Théorie des quatre mouvements (Dört Hareket Teorisi, 1808)* ilk önemli kitabıdır. Fourier'nin bu kitapta geliştirdiği ve daha sonraki eserlerinde de savunduğu temel fikir, insan güdülüyle

uyumlu, insani tutkuların baskılanmaktan kurtarıldığı bir sistem geliştirmektir (Claeys, 2011: 533). Fourier'nin modelinin temeli, fakirliği ortadan kaldıran ve insan tutkularını topluluk içinde tatmin ederek mutluluğu geliştiren bir dayanışmacı düzendir (*ordre sociétaire*) (Fourier, 1808: 15-16; Claeys, 2011: 533).

Fourier *Dört Hareket Teorisi*'nde daha sonraları da eserlerinin temel taşı olacak olan bir fikri geliştirmiştir: Buna göre beşeri ve maddi dünya "tutkusal çekim" kanunu tarafından yönetilmektedir (Fourier, 1808: 20-21). Yazar bazı genel tanımlar yaptığı bölümlerden sonra "toplumsal düzen" in aşamalarını incelemeye başlar. Buna göre Dünya'nın ömrü yaklaşık 80.000 yıldır. İlk aşama 5000 yıllık bir "çocukluk" aşamasıdır; kitabın yayımlandığı dönemde insanlık bu aşamayı yaşamaktadır. Bundan sonra 35.000'er yıl sürecek olan iki dönem yaşanacaktır; toplumsal birliğin kurulacağı bu iki dönemden biri yükseliş, diğeri düşüş dönemidir. Son dönem ise yine 5000 yıl sürecek olan bir çöküş dönemidir (Fourier, 1808: 54-55).

Fourier'nin orta dönem (Armoni dönemi) konusunda yazdığı bazı satırlar, projesinin boyutları hakkında bir fikir verebilir. Fourier'ye göre bu dönemde Kuzey Kutbu'nun erimeye başlamasıyla kutupta bulunan sitrik asit denize karışmaya başlayacak, bu asidin tuzla temas etmesi üzerine deniz suyu "bir tür limonata tadını alacaktır". Bu suyun damıtılması kolay olacağından gemilerin tatlı su ihtiyacı kolayca karşılanacaktır. Deniz suyunda meydana gelen bu değişim, denizlerdeki zararlı canlıların da yok olmasını sağlayacaktır (Fourier, 1808: 69).

Fourier yaptığı hesaplamalardan hareketle 36 milyonluk nüfusa sahip olan Fransa'da 45.000 kişinin Homeros gibi şiir yazabileceğini, 5000 kişinin Demosthenes'in hitabet yeteneklerine benzer yetenekler geliştirebilme potansiyeline sahip olduğunu söyler. Önemli olan, doğanın zaten insanlara verdiği yetenekleri geliştirebilecek doğal bir eğitimi insanlara verebilmektir. Dünya gelişip üç milyar nüfusa ulaştığında toplam Homeros'a denk 37 milyon şair, Newton'a denk 37 milyon matematikçi, Molière'e denk 37 milyon tiyatro yazarı var olacaktır. Fourier bu sayıların "yaklaşık tahminler" olduğunu belirtmekten de geri durmaz (Fourier, 1808: 116-117).

Fourier, kitabında projesinin temellerini de açıklar. Ona göre Tanrı, insanlığın mutluluğu için belirli bir toplumsal düzen yaratmıştır; insanlık ise bunun önemini kavrayamamıştır (Fourier, 1808: 143). Başka bir deyişle, içinde yaşanan düzen Tanrı'nın istediği düzen değil, insanların ortaya çıkardığı ve düzeltilmesi gereken bir düzendir. Fourier'ye göre insanlar doğada oldukları hallerine en yakın şekilde, baskıdan kurtulmuş bir şekilde yaşamalı, tutkularını özgürleştirmelidir. Fourier, kendisinden önce insanlığın bin yılını doğaya karşı delice mücadele etmekle kaybettiğini belirtir. Fourier, doğanın emirlerinin

başlıca organı olan “çekim”i inceleyen ilk kişi olmakla övünür (Fourier, 1808: 285; ayrıca bkz. Prochasson, 2005: 411).

Özetlemek gerekirse, Fransa’da Birinci İmparatorluk dönemi sosyalist düşüncesi, tıpkı aynı dönemin Birleşik Krallık’ında gelişen sosyalist düşünce gibi, işçi dernekleriyle doğrudan bağlantı kurmadan gelişmektedir, üstelik bu hareket işçilerin haklarının korunması vurgusundan çok genel olarak “üreten”lerin ya da “insan”ın durumunun iyileştirilmesi yönünde çaba göstermektedir.

B. Restorasyon Döneminde Sosyalist Siyasal Düşünce

Fransa’da işçi hareketlerinin gelişmesi özellikle Restorasyon döneminde mümkün oldu. Birinci İmparatorluk rejiminin yıkılıp Devrim öncesinde Fransa’da hüküm sürmüş olan Bourbon hanedanının yeniden bir monarşi tesis ettiği 1815 yılını takiben başlayan ve on beş yıl süren bu dönem boyunca işçiler yeni monarşik rejime ve kralcı ideolojiye kitlesel bir destek vermedi (Alexander, 2003: 288). İşçilerin hoşnutsuzluğu siyasal olduğu kadar iktisadi ve toplumsal nedenlere de bağlıydı. Tıpkı Britanya’da olduğu gibi Fransa’da da 1816 yılı bir felaketler yılı oldu. Hasatlardan elde edilen kötü sonuçlar kıtlık sorununu ortaya çıkardı; bir dizi şehir ve kasabada gıda talebiyle isyanlar başladı (McPhee, 2004: 128). Aynı dönemde, Britanya’daki Luddist harekete benzer bir şekilde, makinelere yönelen bir öfkenin varlığından da söz etmek mümkündür. Örneğin Şubat 1819 tarihli arşiv belgelerinde Lyon şehrinin güneyindeki Vienne kasabasındaki tekstil işçilerinin kasabaya yeni alınan bir iş makinesine saldırdıkları kaydedilmektedir (McPhee, 2004: 128). Yüzyıl başından itibaren gelişme gösteren dayanışma dernekleri Restorasyon döneminde de varlığını sürdürdü. Bu dönemde çeşitli derneklerin birbiriyle bağlantı içinde hareket ettiği de anlaşılmaktadır (Alexander, 2003: 129).

Fransa’da bu dönemde önem taşıyan bir dernek türü, *compagnonnage* adı verilen kalfa dayanışma cemiyetleridir. Bu cemiyetler kalfaların lonca teşkilatına karşı tepkilerine bağlı olarak XVII. yüzyılda ortaya çıkmıştı (Popkin, 2001: 144). Eski Rejim’deki şekliyle loncalar üyelerin birbirine bağlılığını sağlayan kuruluşlar görünümündeydi, ancak loncalarda ustaların son kertede söz sahibi olması, kalfaların sistemden hoşnutsuz olmalarına ve alternatif kuruluşlar oluşturmalarına neden oldu (Sewell, 1986: 55). Kalfaların oluşturduğu ve gerek ustaların, gerekse hükümetin isteği dışında kurulan bu kuruluşların bir araya gelerek oluşturduğu ağlara *compagnonnage* (kalfa derneği / dayanışma derneği) adı verildi. *Compagnonnage*’lar gelişkin bir ritüele sahipti, ayrıca şehir dışında iş arayan kalfaların barınması için kalacak yer sağlamak gibi meslek içi dayanışma faaliyetlerinde bulunuyorlardı (Sewell,

1986: 55). Le Chapelier Kanunu'yla 1791'de loncaların ve diğer meslek derneklerinin yasaklanmasına rağmen mesleki aidiyet Fransa'da önemini korudu (Jarrige, 2011: 101), keza Devrim'i izleyen dönemde Fransa'da kişiler (tıpkı Devrim öncesi dönemde olduğu gibi) kendilerini toplum içinde meslek aidiyetleriyle var ediyorlardı. Restorasyon döneminde de işçi hareketi lonca sisteminden miras alınan pratiklerden yola çıkarak gelişti (Sewell, 1986: 58) ve *compagnonnage*'lar yasadışı koşullarda faaliyet göstermeye devam etti. *Compagnonnage*'lar Ortaçağ şehirlerindeki loncalarla belirli açılardan kıyaslanabilir, ancak modern sendikaların da öncüsü olarak değerlendirilebilir. Bu cemiyetler bir yandan ücret denetimini sağlamakta, diğer yandan da toplumsallaşma mekânları olarak işlev görmekteydi. Tarihçi Peter McPhee (2004: 130) 1823 yılında Paris'te yüz altmış *compagnonnage*'ın faaliyet gösterdiğini tespit etmiştir. Toplam 11.000 üyesi olan bu cemiyetlerin yasal bir dayanağı yoktu, ancak varlıkları kamu otoriteleri tarafından hoşgörülüyordu (McPhee, 2004: 130).

William H. Sewell (1986: 53), Fransa'da işçi sınıfı bilincinin oluşumunun özelliklerini incelerken, bu oluşumda zanaatkârların emek algısının oynadığı önemli role dikkat çeker. Devrim öncesinde de örgütlenme alışkanlıkları olan ve kent ölçeğinde dayanışma pratiklerine sahip olan zanaatkârlar, kapitalizmin geliştiği ve siyasal devrimlerin meydana geldiği bir dönemde bu alışkanlık ve pratikleri yeni bağlama uyarlayabilmişlerdir. Kır kökenli işçilerin ise zanaatkârlara kıyasla çok daha bireyselleşmiş bir emek algısı vardır; bu durum, örgütlenme pratikleri açısından bir sürekliliği olanaksız kılmış ve bir kolektif bilincin oluşmasını geciktirmiştir (Sewell, 1986: 70).

Bourbon Restorasyonu, Saint-Simon'un yazarlık faaliyetleri açısından da önemli bir dönemdir. Bu dönemde Saint-Simon'un eserlerinde bilimin yerini sanayinin aldığı gözlemlenmektedir. Aynı dönemde Saint-Simon ahlaki bir yenilenme projesi de geliştirmiştir; bu proje, teolojik ahlakın yerini sanayi ahlakının almasını öngörmektedir (Chaniel, 2001: 525). Yazar 1816-1818 tarihli *L'Industrie (Sanayi)* kitabında toplumun üç sınıfa bölündüğünü belirtir. Birinci sınıf bilim insanlarını, yazarları ve sanatçıları içerir; bu sınıfın esas olarak entelektüel gücü vardır. İkinci sınıf mülk sahipleri sınıfıdır, bunlar devlet gücünü ellerinde bulundurur. Üçüncü sınıf ise çalışanlar sınıfıdır; çalışanlar seçim hakkına sahiptir (Claeys, 2011: 538).

Saint-Simon toplumun yeniden örgütlenmesi modelini 1819-1820 tarihli *L'Organisateur (Düzenleyici)* metninde da geliştirir; burada üç meclisli (İcat, İnceleme ve Yürütme meclislerinden oluşan) bir sanayi parlamentosu modelinden bahseder (Claeys, 2011: 539). Saint-Simon'un bu eserinin başında verdiği bir örnek, yazarın en çarpıcı anlatılarından. Saint-Simon, okuyuculardan, Fransa'nın en önde gelen elli fizikçisini, elli kimyacısını, elli fizyolojistini, elli matematikçisini, elli şairini, elli ressamını, elli heykeltıraşını,

elli müzisyenini ve bir dizi başka meslek erbabının bir anda ortadan kaybolduğunu varsaymalarını ister. Bu üretken insanların yokluğu büyük bir felaket anlamına gelecektir ve böyle bir durumda Fransa'nın yeniden düze çıkabilmesi için en az bir nesil geçmesi gerekmektedir. Saint-Simon, bundan sonra okuyuculardan tüm asillerin, tüm üst düzey devlet yetkililerinin, tüm üst düzey ruhbanın, hatta en zengin on bin toprak sahibinin ortadan kaybolduğunu varsaymalarını ister. Böyle bir durum duygusal açıdan bir üzüntüye yol açabilir, ancak devlet açısından ve ülkenin iktisadi refahı açısından herhangi bir soruna yol açmaz (Saint-Simon, [1819-1820] 1860: 17-23). Bu anlatı, Saint-Simon hakkında bir dava açılmasına yol açmıştır. Bu dönem çok ses getiren bu dava, yazarın beratıyla sonuçlanmıştır (Prochasson, 2005: 410).

Saint-Simon'un düşünceleri başlangıçta sanayicilerin desteğini almıştı. Ancak 1820'den itibaren sanayiciler Saint-Simon'a vermiş oldukları desteği çekmeye başladılar. Bu dönemden itibaren yazarın ilgisi işçilere yöneldi (Bruhat, 1972: 344-345). Eserlerinde vurgu yaptığı "sanayici sınıf" gerek işverenleri, gerekse işçileri ve zanaatkârları içermektedir. Yazar, bu sınıfın karşısına "burjuvazi"yi koymaktadır; burjuvazi Saint-Simon'cu terminolojide askerler, rantiyeler gibi üretken olmayan toplum kesimlerini kapsamaktadır (Prochasson, 2005: 409). Yazarın eserlerinde feodal-askeri-aristokratik bir toplumdaki "üreticilerin" hakim oluşu bir sınırsız rejime geçiş öngörülür (Claeys, 2011: 539).

Saint-Simon'un 1819-1825 tarihlerinde yayımlanan bir dizi eseri *L'industriel (Sanayici)* adı altında incelenebilir. Temelde dört kitaptan oluşan bu dizinin oluşumuna o dönemde Saint-Simon'un sekreterliğini yapan (ve ilerleyen yıllarda pozitivizm akımının kurucusu olacak olan) Auguste Comte da katkıda bulunmuştur. Kitapların ilki olan *Le Politique*'te (*Siyasal*) (1819), işçilere külfet getirdiği gerekçesiyle sürekli orduların ortadan kaldırılmasını önerir (Claeys, 2011: 539). *Du système industriel* (Sınai Sistem Üzerine, 1821-1822) kitabında, toplumsal örgütlenme üzerine fikirlerinde bir değişiklik yapar. Daha önceki çalışmalarında eğitilmiş kişilere vermiş olduğu yönetim yetkilerini bu kitapta pozitif filozoflara aktarır. Filozofların gücü kral tarafından verilecektir. Kitapta hükümetin çalışma hakkını güvenceye alması gibi konularda da önerilerde bulunur ve daha sonraları sosyalistler tarafından savunulacak olan bazı fikirler öne sürer (Claeys, 2011: 540).

Saint-Simon *Le catéchisme des industriels* (Sanayicilerin Din Kitabı, 1823-1824) kitabında devrimci değişikliklerin tehlikesine dikkat çeker ve kitlelerin iktidarı kendiliğinden bir mekanizma içinde din adamlarına, bilginlere ve sanayicilere devrettiği bir iktidar modeli önerir (Claeys, 2011: 540). Başka bir deyişle, Saint-Simon'un toplum tahlilinde sınıf kategorisi ve sınıf mücadelesi belirli bir yere sahiptir; ancak yazar sınıflar arasındaki mücadelenin aşıldığı bir gelecek tasavvuru yapar (Wallerstein, 2011: 77-78).

Yeni toplum düzeninde bilginlerin gözetiminde üretici sınıfların hakimiyeti altında bir uyum hali oluşacaktır. Saint-Simon düşüncesinin bu noktada Marksizm üzerinde de etkili olduğu söylenebilir. Saint-Simon'un siyasetin yerini sınıai sisteme özgü bir "idare"nin alacağı yönündeki öngörüsü gerek Wilhelm Weitling'in hükümet yerine "idare"nin toplumsal ilişkileri düzenlemesi yönündeki önerisini, gerekse Marx'ın "devletin sönmülmesi" hipotezini anımsatır (Claeys, 2011: 523).

Saint-Simon'un siyasal düşüncesindeki başlıca kategori olan "üretim" in tanımı, *Le catéchisme des industriels (Sanayicilerin Din Kitabı)* başlıklı eserinde belirgin bir şekilde ortaya konur. Saint-Simon toplumun üretici unsurlarına özel bir önem atfeder. Üretim faaliyetinde bulunan çeşitli kesimleri "sanayiciler" (*industriels*) olarak adlandırır. "Sanayiciler" fabrika sahiplerini değil, üretici faaliyetlerde bulunan herkesi, örneğin çiftçiler, zanaatkarlar ve işçileri kapsayan bir kategoridir (Saint-Simon, 1823: 1).

Yazarın son önemli kitabı olan *Le nouveau christianisme* (Yeni Hıristiyanlık, 1825) ise toplumsal dönüşümde devletin önemine yapılan vurguyu daha da belirgin kılar (Claeys, 2011: 540). *Le nouveau christianisme*'in kapak sayfasında, tıpkı *Système industriel*'de olduğu gibi, *Yeni Ahit*'ten bir alıntı vardır: "Komşunu kendin gibi seveceksin" (Pavlus'tan Romalılara Mektup, 13:9). Saint-Simon bu kitabında halkları ve kralları Hıristiyanlığın "gerçek ruhuna" davet etmeyi hedefler ve diyalog formunda yazdığı kitap boyunca kendi toplum görüşü ve Hıristiyanlık arasındaki bağlantıları sergiler. Kitapta, ortak bir inancın siyasal düzlemde gerekli olduğunu belirtir; bu ortak inanç toplumsal ahlakın oluşturulmasına katkıda bulunacaktır (Cuchet, 2004: 578).

Charles Fourier, 1820'li yıllarda kaleme aldığı eserlerde, önceki dönemde yayımladığı kitaplarda ortaya koyduğu temel ilkeleri geliştirir. Bu kitaplardan 1821 tarihli *Traité de l'Association Domestique-Agricole (Ev-Tarım Cemiyeti Kitabı)*, bir yıl sonra *La Théorie de l'Unité Universelle (Evrensel Birliğin Teorisi)* başlığıyla tekrar yayımlanmıştır. Bu eserlerde Fourier'nin ütopyacı projesinin ana hatları ortaya çıkar. Arzuları üç kategoriye ayırır: Duyusal (*sensitive*) tutkular; dokunma, tat, koku, görme ve işitme duyularına bağlıdır. Sevgiye dayalı (*affective*) tutkular; dostluk, aşk, hırs, aile arzuları olarak alt kategorilere ayrılır. Dağıtıcı (*distributive*) arzular ise entrika tutkusu, işbirliği tutkusu ve değişim tutkusudur. Dolayısıyla üç kategori altında toplam on iki temel tutkudan söz etmek mümkündür. Fourier bu noktadan hareketle yaptığı çeşitli hesaplamalar sonucunda 810 farklı karakterde insanın var olabileceği sonucuna ulaşır. Her biri farklı karakterlerden erkeklerin ve kadınların bir araya gelmesi ilkesinden hareketle, ideal topluluğun 1620 kişiden oluşması gerektiğini belirtir. Bu topluluk *Phalanstère* (Falanster) binasında yaşayacaktır. Bu üç katlı geniş binada özel daireler, toplantı salonları ve

kütüphane gibi kısımlar yer alacaktır (Fourier, 1822: 33-34). Günlük işlerin dönüşümlü olarak yapılmasıyla monotonluk bertaraf edilecek, insanların istek, arzu ve tutkularına uygun işler yapmaları sağlanacaktır (Claeys, 2011: 534).

Saint-Simon ve Fourier'nin eserlerini verdiği 1820'li yıllar Fransa'sında Robert Owen'ın fikirleri de yayılmaya başlamıştı. Dönemin siyasetçi ve gazetecilerinden Jullien de Paris 1822 sonbaharında Büyük Britanya'ya yaptığı bir seyahatte New Lanark'a gitti ve dönüşünde, kendi dergisi olan *Revue Encyclopédique*'te Owen'ın uygulamaları hakkında 1822-1823 yıllarında bir dizi makale yayınladı. Fourier bu yazılar sayesinde Owen'ın uygulamalarından haberdar oldu ve kendi düşüncelerini gerçekleştirmek için ihtiyaç duyduğu parasal desteği Owen'ın sağlayabileceği fikrine kapıldı. Bu amaçla Owen'a kendini tanıtan bir mektup yazdı (Gans, 1964: 107). Bununla birlikte, Fourier ve Owen'ın (Owen'ın izleyicilerinden Philip Skene aracılığıyla yaptıkları) 1823-1824'teki mektuplaşmaları sonuç vermedi (Gans, 1964: 108).

Fransa'da 1815-1825 arasındaki on yıl gerek sanayi işçilerinin, gerekse zanaatkar atölyelerinde çalışan kalfaların hoşnutsuzluklarının gündeme geldiği bir döneme tekabül eder, ancak bu dönemde Fransa'da Büyük Britanya'dan farklı olarak kitlesel toplantılar olmamış, devrimci radikalizm de önemli bir gelişme göstermemiştir. Aynı dönemde Saint-Simon ve Fourier'nin siyasal düşünceleri ise önemli bir gelişkinlik düzeyine ulaşmıştır, ancak bu düşünceler işçi ve kalfa çevreleri tarafından tanınmamaktadır.

C. Ütopyacı Akımın Yaygınlaşmasından Neo-Jakobenizme

Saint-Simon, 1825'teki ölümünden sonra, öğrencileri tarafından adeta bir efsanevi figür, bir peygamber haline getirildi (Russ, 1987: 75). Saint-Simon'cuların çıkardığı *Le Producteur* (1825-1826) gibi süreli yayımlar doktrinin gelişmesine katkıda bulundu; aynı yayın organları Owen'ın düşüncesinin Fransa'da tanıtılmasını da sağladı. Örneğin Joseph Rey'in Owen'ın doktrini üzerine yazdığı bir inceleme 1826'dan itibaren *Le Producteur*'ün çeşitli sayılarında yayınlandı, 1828'de ise kitap olarak basıldı (Gans, 1964: 111). Aynı dönemde Saint-Simon'cular "usta"larının düşüncesini sistemli hale getirme çabasına girdiler. Saint-Simon sonrası Saint-Simon'culuğun ilk önemli metni, 1828-1829 tarihli *La Doctrine de Saint-Simon* (*Saint-Simon Doktrini*) başlıklı kitaptır. Saint-Simon'cu hareket, Saint-Simon'un eserlerinde geliştirilmeyen bir konuya önem göstermiş, evlilik ve kadın özgürlüğü gibi alanlarda çalışmalar yapmışlardır. *La Doctrine de Saint-Simon* kitabında kadınların erkeklerle eşitliğe sahip olması yönünde tespitler vardır (Claeys, 2011: 541). Saint-Simon'cu hareket deneme evliliği ve çok

sayıda partnerle cinsel ilişkiye girmenin imkânları gibi konularda da dönem için son derece radikal nitelikte uygulamalar yapmışlardır (Pilbeam, 2006: 92).

Saint-Simon'cu hareketin üç önemli liderinden söz etmek mümkündür. Olinde Rodrigues, Saint-Simon'un son sekreteri ve mirasçısıydı. Rodrigues'in izniyle 1829 yılının Noel'inde Saint-Simon'cu hareket "Saint-Simon'cu Kilise" adını aldı ve tam anlamıyla bir tarikat haline geldi (Prochasson, 2005: 414); Saint-Amand Bazard ve Barthélemy-Prosper Enfantin, adeta bir tarikatın başrahipleri gibi "peder" unvanını aldılar. Bazard Saint-Simon'culuğun radikalleşen, devrimci nitelik kazanan boyutunu temsil ederken, Enfantin hareketin mistik, tarikatvari özelliklerini temsil ediyordu. Saint-Simon'cu hareketin girdiği bu yeni yönelim, Philippe Buchez gibi Saint-Simon'cuların hareketten ayrılmasına neden oldu.

Saint-Simon'cu Kilise 1829-1830 yıllarında bir dizi halka açık ders düzenleyerek Saint-Simon'un eserlerini, özellikle de *Yeni Hıristiyanlık*'ı kamuya tanıttı (Breckman, 2001: 155). Bunun yanında, aynı dönemde hareket yeni yayın organlarına sahip oldu; 1829'dan itibaren *L'Organisateur* gazetesi yayımlandı (Prochasson, 2005: 415). Aynı dönemde Saint-Simon'un düşünceleri Almanya'da da yayımlanıyordu: Berlinli tarihçi Friedrich Buchholz, editörü olduğu *Neue Monatsschrift für Deutschland*'da 1820'lerin ikinci yarısında birçok Saint-Simon'cu metni yayınladı (Breckman, 2001: 158).

Fourier'nin siyasal düşüncesinin gelişimi açısından 1820'li yılların ikinci yarısı özel bir öneme sahiptir. Yazar bu dönemde projelerini gerçekleştirmek için finansal destek aramaya başlamış ve bu amaçla dönemin sermayedarlarına mektuplar yazmış, hatta projelerinin ayrıntılarını görüşmek için kendilerine randevu vermiştir. 1826'dan itibaren her gün öğle saatlerinde eve dönmüş ve mektupla bağlantıya geçtiği kişilerin görüşmeye gelmesini beklemiştir. İşadamlarından hiçbiri görüşmeye gelmemiştir (Prochasson, 2005: 411)

Fourier'nin *Le Nouveau Monde Industriel et Sociétaire* (Sınai ve Sosyeter² Yeni Dünya) kitabı 1829'da yayımlandı. Kitabın önsözü yazarın siyasal düşüncesi açısından önemli noktalar içermektedir. Fourier ilk sayfalardan itibaren hedefinin herkes için gelirin artırılması olduğunu belirtir. Bununla birlikte, çalışma yaşamıyla ve ücretlerle ilgili satırlarını her zaman tutku ve arzuların tatmini hedeflerine ilişkin tespitlerle tamamlar. Yeni düzende herkes çalışacaktır, toplumun yeniden düzenlenmesi ise tutkulara uygun bir mekanizma takip edilerek gerçekleştirilecektir. Örneğin oburluk gibi kötü özellikler sanayi üretimine yönlendirilecek ve bunların yararlı hale gelmesi

²Kitabın başlığında kullanılan "sosyeter" kelimesi, daha sonra "sosyalist" şeklini alacak sıfatın ön biçimlerinden biri kabul edilir ("sosyalist" kelimesini bu dönemde Owen'cular kullanmaya başlamıştır). Bkz. Bestor (1948: 277).

sağlanacaktır (Fourier, 1829: 2). Fourier'ye göre işçi sınıfının “refahını” sağlamak gibi bir hedef koymak yersizdir, keza bu durumda işçilerin tembelleğe itilme tehlikesi vardır. İngiltere’de zamanla artan dilenci sayısı bu duruma örnektir. Buna karşılık, “sınai çekim” mekanizmasını uygulamak, çalışmayı zevke dönüştürmek ve insanların çalışmayı benimsemesini sağlamak gerekmektedir. Yapılması gereken, tüm arzuları sanayiye uygulama sanatını geliştirmektir (Fourier, 1829: 4-5).

Fourier, sanayi ve toplum üzerine görüşlerini tarihsel bir bağlama yerleştirmeye çabalar. Sanayi teorileriyle sadece bir yüzyıldır (XVIII. yüzyıldan beri) ilgilenildiğini belirtir. Antik Çağ’da sosyalizm (“sosyeter mekanizma”) konusunda bir inceleme yapılmamıştır, zira bu dönemde kölelik kurumu vardır ve köleliğin olduğu bir toplumda “sosyeter mekanizma”nın icat edilmesi mümkün değildir. Dahası, söz konusu mekanizmanın geliştirilmesi için köleliğin kaldırılması yetmez, aynı zamanda sanayinin de var olması gerekmektedir (Fourier, 1829: 11).

Fourier'nin yeni toplum anlayışı sınıf ayrımlarının ortadan kaldırıldığı bir düzeni öngörmez. Hedef, tüm sınıfları, tüm kesimleri memnun etmektir (Fourier, 1829: 15). Dahası, sosyeter düzenin eşitliği içermediğini de belirtir (Fourier, 1829: 6) ve eşitliği bir “siyasal zehir” olarak niteler (Fourier, 1829: 135). Yeni düzende eşitlikten ziyade özgürlük ve kardeşlik önem taşıyacaktır (Claeys, 2011: 534). Fourier, önerdiği düzenin uygulanamaz nitelikte olduğuna dair eleştirileri reddetmeye çabalar. Örneğin yapılabilecek eleştirilerden biri, yeni düzen için gereken sayıda aileyi bir araya toplamanın zorluğudur (Fourier, 1829: 3). Fourier bu ve benzeri eleştirileri Tanrı’ya tanık göstererek reddeder: Sosyeter mekanizmanın kurulması bizzat Tanrı tarafından istenmektedir (Fourier, 1829: 3).

Fourier, kitabın ilk sayfalarından itibaren projesi hakkında ayrıntılı bilgiler verir. Yazarın bu eserde tasvir ettiği ideal topluluk 1800 kişiden oluşmaktadır; ancak 600-700 kişilik bir toplulukla deneme yapılabileceğini savunur (Fourier, 1829: 9). Deneme sonrasında bu sistemin pek çok yerde uygulanacağını söyler. Bu şekilde “tüm vahşiler, tüm Afrika zencileri sanayiye benimseyecektir” (Fourier, 1829: 9). Ev kadınlarının işlerini bir grup uzman kişi devralacaktır; 1800 kişilik bir toplulukta on kişinin bu işleri üstlenmesi yeterli olacaktır. Bu çözüm, ev işlerinin kolaylaşması sonucunu doğuracaktır (Fourier, 1829: 6-7). Fourier, ev işlerinin yanında tarım, el sanatları, ticaret, eğitim, bilim ve sanat gibi çeşitli çalışma alanları da tarif eder (Fourier, 1829: 8). “Tiksiniç işleri ise çocukların yapmasını öngörmektedir, zira çocuklar bu tür işlerle uğraşmayı sevmektedir (Fourier, 1829: 242; ayrıca bkz. 1822: 242, 252). Yazar, zamanla tüm toplulukların (“phalange”ların) bir araya gelip bir lider seçeceğini de belirtir. Liderin oturacağı yer, İstanbul’dur (Fourier, 1829: 112).

Fourier, 1829 tarihli eserinde Owen'a da atıf yapar. Ancak Owen'ın görüşlerine karşı eleştirel bir tutum takınır. Owen'ın yarı ateizmini eleştirir; ayrıca geliştirdiği teoride tutkulara hiç yer vermemesi de başka bir eleştiri konusudur (Fourier, 1829: 5). Fourier 1831 yılında *Pièges et charlatanisme des sectes Saint-Simon et Owen (Saint-Simon ve Owen Tarikatlarının Tuzakları ve Şarlatanlığı)* başlıklı bir broşür yayınlamış (Prochasson, 2005: 410), 1835-1836 tarihli *La Fausse Industrie* kitabında da bu eleştirilerini sürdürmüştür (Fourier, 1836). Fourier'nin eserlerinde övülen “sanayi”, dönemin sanayisi ya da teknolojik gelişmeleri değildir. Fourier tekelci yönelimlerin, ticari bencilliğin kapsamlı bir eleştirisini yapar. Yazar, eserlerinde gelişmenin ya da uygarlığın övgüsünü de yapmaz. Yazarın sanayi anlayışında insanın doğasıyla uyumlu bir üretim yapması esastır (Hobsbawm, 2011: 19-20; 30).

Fourier, armoni toplumunun kadınların da özgürlüğe kavuştuğu ve tıpkı erkekler gibi çok sayıda cinsel partnere sahip olma imkânına sahip olduğu bir toplum olduğunu belirtir (Pilbeam, 2006: 92). Yazar yerleşik evlilik pratiklerinin de bir eleştirisini yapar ve zorunlu-ebedi tekeşliliği eleştirir (Claeys, 2011: 535). Fourier'nin 1967'ye kadar yayımlanmamış bir metni, *Le Nouveau Monde Amoureux (Yeni Aşk Dünyası)* başlığını taşır. Buna göre cinsel ilişkileri düzenleyen bir “Aşk Mahkemesi” kurulmalıdır. Fourier, bu eserinde kadınların tam anlamıyla özgür olmasının böyle bir kurumun ihdas edilmesiyle mümkün olacağını belirtir (Claeys, 2011: 536).

Restorasyon döneminin son yıllarında, Saint-Simon ve Fourier düşüncesinin yanında Fransız siyasal literatüründe etkili olmaya başlayan üçüncü bir akım daha ortaya çıkmıştır. Babeuf'ün çalışma arkadaşlarından olan ve 1797'de Eşitler Komplosu'nun düzenlenmesine katıldıktan sonra sürgüne giden Philippe Buonarroti'nin 1828'de yayımlanan kitabı *Conspiration pour l'égalité dite de Babeuf (Babeuf Komplosu denen Eşitlik İçin Komplo)*, özellikle 1830'dan itibaren gelişen devrimci ya da komplocu hareketlere ilham kaynağı olmuştur. Buonarroti'nin kitabında sistemli bir şekilde aktardığı Eşitler Komplosu deneyimi, Saint-Simon'un ve Fourier'nin devrimci dönüşümü ve zoru dışlayan siyasal düşüncelerine bir alternatif teşkil etmiştir. Buonarroti'nin erken dönem sosyalist teorisyenleri yakından takip etmekte olduğu kitaptaki bazı kısımlardan anlaşılmaktadır. Buonarroti, kitabında Babeuf ve arkadaşlarının gerçekleştiremediğini Robert Owen'ın gerçekleştirmiş olduğunu belirtir. Babeuf merkezîyetçi mekanizmalarla işleyen bir sistem ve topluluk kurmaya çalışırken, Owen kendi projesinde küçük toplulukları temel almaktadır, buna karşılık, her iki çaba da eşitlik üzerine kurulu bir topluluğun inşası hedefini dikkate alır (Buonarroti, 1828: 296).

Buonarroti, Eşitler Komplosu'nun başarısız olmasından sonra Cenevre'de sürgün hayatı yaşamıştı. Restorasyon döneminde ise dönemin pek çok Fransız siyasal sürgünü gibi, Hollanda Krallığı'na iltica etmiş ve bu

dönemde bu krallık sınırları içinde bulunan Brüksel şehrine yerleşmişti. Babeuf ve Eşitler Komplosu üzerine kitabını da Brüksel’de yayımladı. Kitap Eşitler Komplosu’nun tarihçesini, Buonarroti’nin döneme ilişkin hatıralarını ve komploya ilişkin belgeleri içeriyordu. Yazar kitapta Babeuf’un hareketi ve Jakobenizm arasındaki ayrımları azımsama ve özellikle Maximilien Robespierre’i övme eğilimindeydi (örn. bkz. Buonarroti, 1828: 25-34). Buonarroti, Babeuf’un devrimci örgütü halkın iradesinin bir aracı olarak gören fikirlerini bir kenara bırakıyor, tıpkı Jakobenler gibi örgütü halkı ikame eden bir tabaka olarak görüyordu (Blackledge, 2011: 261).

Cumhuriyetçi radikalizmin Fransa’da 1820’lerin ikinci yarısında ortaya çıkması, sosyalist düşünce akımları ve işçi-kalfa hareketlerinin yanında kapitalizme eleştirel açıdan yaklaşan üçüncü bir hattın belirmesi anlamına gelir. Buna karşılık, Restorasyon dönemi bağlamında bu hatlar arasında bir bağlantı kurulmamıştır.

Sonuç

On dokuzuncu yüzyılın ilk çeyreğinde işçi hareketlerinin ve erken dönem sosyalist düşüncenin gelişim çizgilerinin incelenmesi, bu iki çizginin birbirlerinden ayrı yollar izlese de bütünüyle bağlantısız olmadığını göstermektedir. Dönemin sosyalist yazını temelde kapitalizmin sinai gelişmesinin getirdiği toplumsal sorunlara bir çözüm bulma amacı güder. Robert Owen işçilerin yaşam koşullarını eğitim başta olmak üzere çeşitli yöntemlerle düzenlemeye çalışmış, Saint-Simon sanayi öncesi dönemden kalan aristokrasi ve benzeri toplumsal tabakaların tasfiye edildiği uzun soluklu bir dönüşüm süreci öngörmüş, Fourier ise dönemin toplumsal-ekonomik dönüşümlerinin insan doğasında açtığı yaralara dikkat çekmiş ve insan özüne içkin olan özelliklerin, tutku ve arzuların dikkate alınacağı bir sistem hayal etmiştir. Çalışmaları belirli ölçülerde sınıfsal tahlil içerse de sınıf mücadelesi siyasal perspektiflerine temel oluşturmaz. Her üç yazar da devrimci bir teori geliştirmeyi, hatta çoğu çalışmalarında devrimi (ya da devrimin Jakoben “aşırılık”larını) doğrudan eleştirirler. Buna karşılık, üç yazarın “ütopyacılığı” (Fourier’nin eserlerinin bazı bölümleri istisna tutulursa) gerçeklikten kopuk bir hayalcilikten ibaret değildir. Erken dönem sosyalist yazarlar düşüncelerinin gerçekleşeceğine inanmışlar, hatta çoğu zaman bunları uygulamak için somut çabalar göstermişlerdir. Başka bir deyişle, dönemin sosyalizmde toplumsal-ekonomik tahlil ve reform pratikleri birbirinden ayrılmaz.

Dönemin işçi hareketleri incelendiğinde göze çarpan bir diğer nokta ise, bu dönemde kitle hareketine öncülük etme çabasında olan ve Jakobenizm’den esinlenen bir siyasal hattın varlığıdır. Büyük Britanya’da Cobbett ve Hunt gibi radikal hatiplerin faaliyetlerinde en önemli dışavurumlarını bulan bu hat, geniş

bir kentli işçi sınıfının oluştuğu bu dönemde büyük kitlesel gösteriler örgütleyebilmiştir. Bu hareketin önderlerinin basın-yayın alanında faal olması, sınıf hareketine dair çok sınırlı bir düzeyde de olsa kuramsallaştırma çabasını ortaya çıkarmıştır. Fransa'da gerek işçi sınıfının sanayi işçileri ve zanaatkârlar gibi çeşitli bileşenleri arasında bir birlik olmaması, gerek kentleşme düzeyinin düşüklüğü, gerekse radikal devrimci liderlerin sürgünde bulunması gibi nedenlerle bu düzeyde bir kitleselleşme meydana gelmemiştir. Aynı toplumsal-ekonomik gerçekliğin üç farklı boyutunu teşkil eden kitle hareketi, sosyalist teori ve devrimci/komplocu siyasal hareketin birbirine yakınlaşma süreci 1830'lu yıllardan itibaren mümkün olmuştur. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında olgun şekline kavuşmaya başlayan sosyalizmin, bu üç temel unsurun bileşimi ile oluştuğu söylenebilir.

Kaynakça

- Adams, Paul V. (vd.) (2000) *Experiencing World History*, New York: New York University Press.
- Alexander, Robert (2003) *Re-Writing the French Revolutionary Tradition: Liberal Opposition and the Fall of the Bourbon Monarchy*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Bestor Jr., Arthur E. (1948) "The Evolution of the Socialist Vocabulary", *Journal of the History of Ideas*, 9(3): 259-302.
- Breckman, Warren (2001), *Marx, the Young Hegelians, and the Origins of Radical Social Theory: Dethroning the Self*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Bruhat, Jean (1972) "Le socialisme français de 1815 à 1848", Dros, Jacques (ed.) *Histoire générale du socialisme. Tome I: Des origines à 1871*, Paris: PUF, 331-406.
- Buonarroti, Philippe (1828) *Conspiration pour l'égalité dite de Babeuf: tome premier*, Bruxelles: Librairie Romantique.
- Chanial, Philippe (2001) "Les socialismes français", Caillé, Alain (vd.) *Histoire raisonnée de la philosophie morale et politique*, Paris: La Découverte, 524-534.
- Chase, Malcolm (2011) "Exporting the Owenite Utopia: Thomas Powell and the Tropical Emigration Society", Thompson, Noel & Chris Williams (ed.) *Robert Owen and his Legacy*, Cardiff: University of Wales Press, 197-217.
- Claeys, Gregory (2011) "Non-Marxian Socialism", Jones, Gareth Stedman & Gregory Claeys (ed.) *The Cambridge History of Nineteenth-Century Political Thought*, Cambridge: Cambridge University Press, 521-555.
- Cuchet, Guillaume (2004), "Utopie et religion au XIXe siècle: L'oeuvre de Jean Reynaud (1806-1863), théologien et saint-simonien", *Revue historique*, 632: 577-599.
- Dereymez, Jean-William (2005) Naissance du syndicalisme, Becker, Jean-Jacques & Gilles Candar (ed.) *Histoire des gauches en France*, Paris: La Découverte, 463-487.

- Dyck, Ian (1989) "From "Rabble" to "Chopsticks": The Radicalism of William Cobbett", *Albion: A Quarterly Journal Concerned with British Studies*, 21(1): 56-87.
- Fourier (1808) *Théorie des quatre mouvemens et des destinées générales: Prospectus et annonce de la découverte*, Leipzig.
- Fourier, Charles (1822) *Traité de l'association domestique-agricole: Tome II*, Paris: Bossange.
- Fourier, Charles (1829) *Le Nouveau Monde industriel et sociétaire ou Invention du procédé d'industrie attrayante et naturelle distribuée en séries passionnées*, Paris: Bossange Père.
- Fourier, Charles (1836) *La fausse industrie morcelée, répugnante, mensongère et l'antidote l'industrie naturelle, combinée, attrayante, véridique, donnant quadruple produit et perfection extrême en toutes qualités*, Paris: Bossange.
- Gans, J. (1964) "Les relations entre socialistes de France et d'Angleterre au début du XIXe siècle", *Le Mouvement social*, 46: 105-118.
- Gardner, John (2013) "Preventing Revolution: Cato Street, Bonnymuir, and Cathkin", *Studies in Scottish Literature*, 39(1): 162–182.
- Gray, John (1831) *The Social System: A Treatise on the Principle of Exchange*, Edinburgh: William Tait.
- Hernon, Ian (2006) *Civil Insurrection from Peterloo to the Present Day*, London: Pluto.
- Hobsbawm, Eric (2011) *How to Change the World: Reflections on Marx and Marxism*, New Haven: Yale University Press.
- Hopkins, Eric (2000), *Industrialisation and Society: A Social History, 1830–1951*, Routledge: London.
- Jarrige, François (2011) "La longue agonie de la « République » des ouvriers papetiers: insubordination et normalisation au travail (France, début du XIXe siècle)", *Revue d'histoire du XIXe siècle*, 42: 101-118.
- Mandel, Ernest (1994) *The Place of Marxism in History*, New Jersey: Humanities Press.
- Manuel, Frank E. & Fritzie P. Manuel (1997) *Utopian Thought in the Western World*, Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Mavidal, J. ve E. Laurent (ed.) ([1791] 1887) *Archives parlementaires de 1787 à 1860: recueil complet des débats législatifs & politiques des chambres françaises: première série (1787 à 1799): tome XXVII: du 6 juin au 5 juillet 1791*, Paris: Paul Dupont.
- Maw, Robert (2011) "Robert Owen's Unintended Legacy: Class Conflict", Thompson, Noel & Chris Williams (ed.) *Robert Owen and his Legacy*, Cardiff: University of Wales Press, 155-173.
- McCalman, Iain (1987) "Ultra-Radicalism and Convivial Debating-Clubs in London, 1795-1838", *The English Historical Review*, 102(403): 309-333.
- McPhee, Peter (2004) *A Social History of France, 1789-1914*, Houndmills: Palgrave Macmillan.
- McWilliam, Rohan (2002) *Popular Politics in Nineteenth-Century England*, London: Routledge.
- Owen, Robert ([1813] 1995) "Karakter Teşekkülü Üzerine Denemeler", *Yeni Toplum Görüşü*, çev. M.Doğan Şahiner, İstanbul: Yapı Kredi, 7-80.
- Owen, Robert ([1818] 1995) "Britanya'nın İşveren Fabrikatörlerine Mektup [20 Mart 1818]", *Yeni Toplum Görüşü*, çev. M.Doğan Şahiner, İstanbul: Yapı Kredi, 95-102.
- Owen, Robert ([1819] 1995) "Çalışan Sınıflara Hitap [29 Mart 1819]", *Yeni Toplum Görüşü*, çev. M.Doğan Şahiner, İstanbul: Yapı Kredi, 131-139.

- Parssinen, T. M. (1973), "Association, Convention and Anti-Parliament in British Radical Politics, 1771-1848", *The English Historical Review*, 88(348): 504-533.
- Pilbeam, Pamela (2006) "Bourgeois Society", Berger, Stefan (ed.) *A Companion to Nineteenth-Century Europe, 1789-1914* içinde, Malden, MA: Blackwell, 86-97.
- Prochasson, Christophe (2005) "Les premiers socialismes", Becker, Jean-Jacques & Gilles Candar (ed.) *Histoire des gauches en France*, Paris: La Découverte, 405-425.
- Russ, Jacqueline (1987) *Le socialisme utopique français*, Paris: Bordas.
- Saint-Simon, Claude-Henri de ([1803]) *Lettres d'un habitant de Genève à ses contemporains*, [Genève].
- Saint-Simon, Henri (1814) *De la réorganisation de la société européenne ou De la nécessité des moyens de rassembler les peuples de l'Europe en un seul corps politique, en conservant à chacun son indépendance nationale*, Paris: Adrien Égron.
- Saint-Simon, Henri ([1819-1820] 1869) *Œuvres de Saint-Simon: Quatrième Volume*, Paris: E. Dentu.
- Saint-Simon, Henri (1823) *Catéchisme des industriels*, Paris: Imprimerie des Fontaines.
- Sewell, Jr., William H. (1986) "Artisans, Factory Workers, and the Formation of the French Working Class, 1789-1848", Katznelson, Ira & Aristide R. Zolberg (ed.) *Working-Class Formation: Nineteenth-Century Patterns in Western Europe and the United States*, Princeton: Princeton University Press, 45-70.
- Sharp, Lynn (2004) "Metempsychosis and Social Reform: The Individual and the Collective in Romantic Socialism", *French Historical Studies*, 27(2): 349-379.
- The Gorgon: A Weekly Political Publication*, 12, 08/08/1818
- Thompson, Edward Palmer (1966) *The Making of the English Working Class*, New York: Vintage.
- Thompson, William (1827) *Labor Rewarded: The Claims of Labor and capital Conciliated: or, How to Secure to Labor the Whole Products of Its Exertions*, London: Hunt and Clarke.
- Wallerstein, Immanuel (2011) *The Modern World-System IV: Centrist Liberalism Triumphant, 1789-1914*, Berkeley: University of California Press.